

 Цѣна 20 ст.

СТИХОВЕ⁼⁼
^и
⁼⁼ПРОЗА

ОТЪ
ХРИСТО ГОЦИНЪ.

ЦАРИБРОДЪ

Печатница и книгоуѣзница Мяновъ & Хаджиевъ.

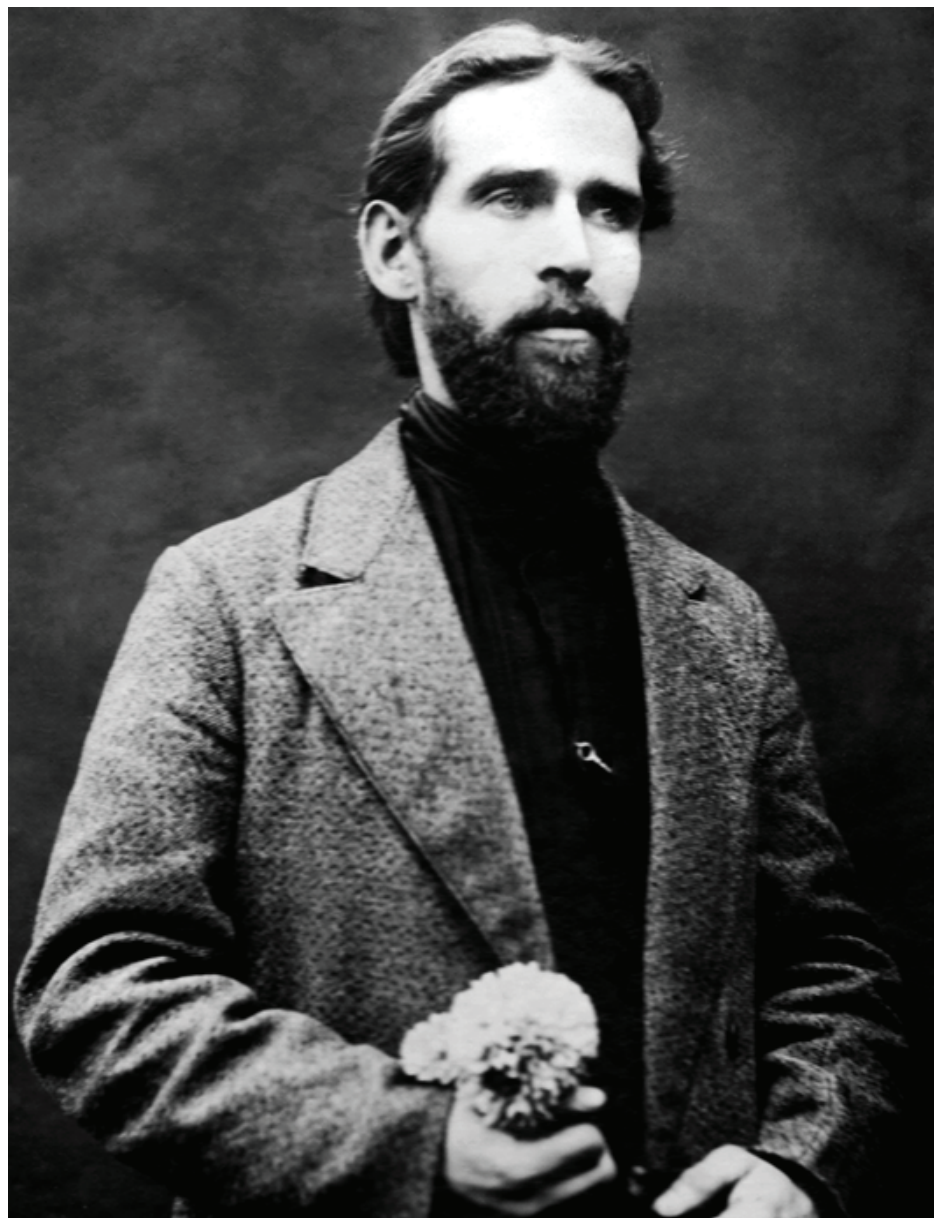
1909.

11403A

11403A

11403A

Христо Гоцев, Стихове и проза
второ фототипно и допълнено издание
staricaribrod.org
Редактор Мария Гоцева
София, 2020
Всички права запазени

Христо Гоцев
/1880-1925/

Христо Гоцев – Царибродският експресионист

Скъпи читатели,

имам удоволствието да представя на Вашето внимание второ фототипно и допълнено издание на „Стихове и проза“ на Христо Гоцев/Гоцин.

Бавно и неусетно времето покрива с булото на забравата, онези които отдавна, отдавна не са сред нас. Улисани в днешния забързан живот, съдбата ни предоставя знаци. Знаци, които именно ни насочват към миналото, благодарение на което ние сме това, което сме сега.

Част от богатото литературно минало на Цариброд е и Христо Гоцев/Гоцин, представител на една от най-старите царибродски фамилия „Гоцеви“. Макар и забравен, той е един от малко познатите поети и писатели на Цариброд.

Христо Гоцев е роден през 1880-та в семейството на Гоце и Цика Мадови в Цариброд. Той е едно от 16-те деца в семейството. Роден в бедност, той става свидетел на смъртта на повечето негови братя и сестри, някои от които още в невръстна детска възраст си отиват от този свят. Туберкулозата броди навред и не се спира пред ничия врата, не жали горещите майчини сълзи и не се умилява пред изнуреното бащино сърце.

Христо Гоцев е най-големият брат на учителя Младен Гоцев, на д-р Константин Гоцев, на медицинската сестра Дукатина Гоцева и на данъчния инспектор Йордан Гоцев. Завършва елитната за времето си Самоковска гимназия, след което започва да преподава в с. Смолча, Царибродска околия. Жени се за Стойка Ив. Ненова

от гр. Ямбол и през 1922-ра година се ражда единствения му син Георги Христов Мадов.

В творбите си пресъздава реалния живот на бедните и тяхната всекидневна борба за оцеляване в началото на 20-ти век. Неговото творчество е част от българския експресионизъм, възникнал в Европа и който през 20-те години на миналия век достига своя апогей с творбите на Гео Милев. Характерното е за експресионистите, че поставят личността в социална действителност, която я обезличава, унижава и подтиска. В литературния експресионизъм основни теми са загубата, самопогубването, грозотата на действителността, преплетена с лудостта и болестите, но също така опиянението, красотата на природата и любовта.

Творчеството на Христо Гоцев е социален израз на заобикалящия го свят и начин за противопоставяне на статуквото. Отхвърлянето на Бог и потапянето в болката засилва въздействието на образите. Техните мисли и терзания ни отвеждат в свят, където нищо не е в покой и нищо не е константно. Борбата за насъщния хляб се превръща в морална борба срещу жестоката действителност. И тук личността се слива с обстоятелствата, за да изпъкне по-силна и по-борбена отвсякога.

За да разберем по-добре творчеството на Христо Гоцев не можем да не споменем неговата активна обществена и политическа дейност. През 1905-та година, в дома на родителите си, заедно с Найдено Киров, Власки Алексов, Васил Сливков, по-малкия му брат Младен Гоцев и др. е един от създателите на учителска организация, с цел по-добри условия на труд и по-високо заплащане. Само три години по-късно тя прераства в БРСДП /т.с./ в Цариброд и Царибродско. Взима активно участие в партийната организация и в организирането на стачки в Цариброд за по-добри надници, по-добри условия на труд и намаляване на броя работни часове, които по това време са около 12-14 часа дневно. През това време работи и като учител в с. Смолча и подпомага родителите си в изхранването на многобройната челяд.

В книгата си „Царибродски родослов 1851-1951“, Христо Андонов определя Христо Гоцев като един от най-изтъкнатите интелектуалци за времето си заедно Васил Сливков, Власаки Алексов и др.

Редовно участва в организирането на стачки в Цариброд и София срещу ниското заплащане и дългите часове изтощителен труд. По-късно започва да работи като железничар и заради непримиримия си дух, многократно бива преместван из различни гари в България и Сърбия. Участва и в организирането на голямата железничарска стачка в гр. София, в края на 1919-та година. Поради нелегалната си комунистическа дейност често лежи по арести и затвори.

Поет и публицист, през септември, 1909-та година издателство „Минев и Хаджиев“ отпечатват първата печатна книга в Цариброд - „Стихове и проза“ от Христо Гоцин. В малката червена книжка можем да прочетем любовни стихотворения - „Бедна си“, но и няколко разказа, посветени предимно на трудния и тежък живот на бедния човек. В тях силно прозират и левите убеждения на автора.

Запазени копия се съхраняват в Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ в гр. София и в Народна Библиотека „Детко Петров“, гр. Цариброд, Р. Сърбия, попаднала там от Царибродското бежанско читалище от гр. София, което се завръща в Цариброд през 1941-ва година,

През 1909-1915 в гр. Цариброд излиза от печат и вестник „Нишава“, който също се издава от печатница „Минев и Хаджиев“. В него, в периода 1909-1912, в различни броеве, в рубриката „Подлистник“ биват отпечатани още негови разказа - „Една зимна нощ“, „Вдовица“, „Край река Сава“ и др. както и стихотворения. Тук отново социалната несправедливост и борбата за насъщния хляб са основна тема. Още тогава силно изпъква неговата непримиримост с действителността и готовност за борбени действия с мирни средства. Запазени броеве на вестника се съхраняват в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, гр. София.

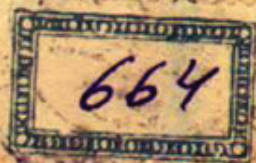
В сегашното второ издание за първи път се публикува и неиздавания разказ „Мила жертва„. Той е писан в продължение на 4 години. Оригиналният ръкопис бе дарен от Мария Гоцева, пра-племенница на Христо Гоцев, на Народна библиотека „Детко Петров„ в гр. Цариброд, Р. Сърбия.

Христо Гоцев след почти едногодишен престой в пиротския затвор поради политическите си убеждения и активната нелегална комунистическа дейност, на 45 години заболява от туберкулоза и умира през август 1925-та година. Погребан е в София.

Само три години по-късно неговата съпруга Стойка умира от туберкулоза. Останал сирак техният син Георги живее с д-р Гоцев и неговото семейство в Цариброд. През 1939-та, само на 17 години умира също от туберкулоза. Погребан е в Цариброд.

Мария Гоцева

Цѣна 20

СТИХОВЕ
и
ПРОЗА

ОТЪ
ХРИСТО ГОЦИНЪ.

ЦАРИБРОДСКО БЪЖАНСКО ЧИТАЛИЩЕ
София - ул. Ген. Колевъ № 20
Инв. № ~~88~~ ГОД. СИГ.

ЦАРИБРОДЪ

Печатница, и книговѣзница Млиновъ & Хаджиевъ
1909.

Посвѣщава се на ***

На тебъ, О! Дѣте мое на тебъ,
На тебъ прѣкрасни мили мой фебъ,
На тебъ, на коя любовъта си дарихъ,
На тебъ тия стихове азъ посвѣтихъ.

ХР. ГОЦИНЪ.

Бѣдна си.....

Бѣдна! Бѣдна си ти.... бѣдна!
О! Дѣво моя прѣлесна,
Слабо ти тѣло в'прѣмена
Едвамъ, елвамъ се прѣкрива;
Но, богата си ти, богата!
О! Дѣво моя прѣкрасна;
Затуй, че душа ти нежна
Изворъ е на любовъ желана!

Въ погледа ти...

Друго що бихъ прочелъ,

О! Ангеле любимъ,

Въ погледа ти милъ;

ко не—че съ него

лазурността е врѣлъ;

ко не—че въ него

Кивотътъ е животъ?!!!...

Катъ Елексиръ
Що сила незнайна.
Сила цѣлебна
В' себе е скриль;
Та кога човѣкъ го поемне
На душа му да олекне;
Така, О! моя Нимфо,
И въ любовъта ти мила.
Цѣлебна сила се таила
И когато дѣхътъ нейнъ
Съсѣ свѣжосѣта си разхлади
Немощнитѣ ми гърди,
Тогазъ видѣхъ се възроденъ
Въ свѣтътъ що за менъ
Бѣ мраченъ, черенъ!!...
О! Колко си благоухана ти,
Любовъ моя, Любовъ моя!!....

Любовъта

Люто раненъ отъ сждбата
Азъ живѣхъ нещасно в'свѣта
И утѣха намирахъ салъ.
Далечъ отъ шумни святъ;
Но катъ пламъкъ, любовъта
Душа ми скржбна озари.
Тя даде ми душа друга,
Не душа, в'коя скржбъта тлѣй,
А душа, в'коя живота грѣй!!....
О! колко си поѣкрасна ти,
Любовъ моя, Любовъ моя!.....

Макаръ далечъ да бжда
Отъ тебъ, дѣво моя,
Тамъ прѣзь океанъ—моря,
Любовта ти всегда
Въ душа ми ще блѣсти,
Катъ слънце в' небеса!!.....

*
*
*

Дѣво!

Кога в' нощния тъменъ мракъ
Попадна срѣлъ бурно море,
Любовта ти, ще бжде
Моя свѣтлозраченъ маякъ.
Тя лъчѣта си свѣтло ярка,
Прѣзъ мрачно морски тъмнини,
Налалече ще да пѣрсека,
Въ буйно стихинитѣ вълни.
Та пжтя ми да бжде ясенъ
Въ морския лазуръ прѣкрасенъ,
О! колко си чаровна ти,
Дѣво моя, Дѣво моя!! ...

Нощъ бурна увива
Гори, полѣта.
Мѣсецъ блѣдъ се скрива
Горъ в' небесата.
А ти О! мой ангелъ,
Прѣкрасни мой ангелъ,
Съ любовта обленъ
Се увива в' менъ,
Въ моитѣ нежни устица,
Като гължбъ в' гължбица.

Упоителенъ дъхъ лъха
Изъ свѣжата ти грждъ,
О! богино мила моя,
Богино на любовъта,
Дъхъ на майско-утрина роса
Що животътъ дарява
На полскитѣ цвѣта.
..... И азъ съмъ, катъ полско цвѣте,
Цвѣте, кое безъ дъхътъ ти
Ще загине, повѣхне
Прѣди живота му да блесне!! ...

Не твойтъ черни очи,
Вити вѣжди;
Не твойтъ алени усни,
Бисерни зѣби;
Не твойтъ румени бузи,
Талия ти омайна;
О! Дѣво моя чаровна,
Сърце, душа ми плѣниха;
А нѣщо по достойно
В' тебѣ тѣ откриха:
„Чиста не порочна душа,
Скрита в'нежна ти грѣдъ“!
Ето, ето кое тѣхъ плени...
Тя е, Тя е,
Коя в'тебѣ всичко краси!...

О! Луна нощъ настѣпва
И прѣснота полѣхва
Отъ зефира мили, лекъ.
А в'тая нощъ ухана
Азъ скитамъ се безъ пѣть.

Тамъ далечъ съзирамъ азъ
Звѣзда ясно да трепти,
И къмъ нея в'тоя часъ
Сърце ми зѣ да тупти.

О! това не бѣ звѣзда
Небесна, треперяща,
А любовта ми неспяща,
Коя в'лучезарностьта
Блещеше катъ Венера звѣзда.

Кога?....

Кога остана саминъ,
Катъ скитникъ незнаинъ,
Тогазъ ще тръгна по свѣта,
Че никой да не узнай
Тѣга, коя в'душа ми тай.
.... И тѣй ще скитамъ безъ пѣтъ,
По чуждестрани. пѣтъ,
До катъ орисница зла
Не постигне си цѣльта.
До катъ неиде грозна буря,
Или немилостиви ураганъ—
Приготвили сѣ на менъ.
Гробътъ мраченъ изкопанъ!—

Кажѣ ми, кажи.

Лѣстовице бързокрила,
Кжде си ти ходила,
Я кажи ми, не се май;
Не си ли отъ наши край?!..
Кажѣ ми, кажи!...

Кажѣ, сърце ми не трае,
То иска, иска да узнае:
„Ти неносишъ ли на менъ
Скъпи поздрави отъ тамъ,
Гдѣ моето либе линеѣ
И за близки часъ копней?!..
Кажѣ ми, кажи!....

Ръчице...

Безгрижно ти шумишъ,
Планинска ръчице, мила
И неискашъ да знаешъ,
Тяга, коя в'менъ се е скрила.

Шуми си, шуми
По камани свои.
Не нужна е тебъ
Чуждата тяга.
Ти пѣсенъ пеѣшъ
На волна свобода.

Пей си ти, пей
Ръчице пенлива,
Песѣньта ти е
Що благатъ
Въ вси сѣрца влива.

Затуй не искамъ да скверна
Ръчице, песента ти чаровна
Съ тая на мойта тѣга!!...

Скритомъ, тайнствено ноца
С'мрачна броня обхваща свѣта.
По улицитѣ всичко запустело
И в' сладкъ сънъ се е унело.
Салъ азъ в' потайната ноцъ
Безъ одихъ скитамъ се иощъ.

— „Ахъ! за тебъ, за тебъ, Дѣво моя,
Отъ нищо, нищо не ще се побоя,
Па макаръ грѣмъ и буря,
Хали, вѣтри урагани—
Вредомъ вредъ да сж настали,

О! отъ нищо, нищо нече се побоя,
Но въ тебъ салъ,
В' тебъ О! Дѣво моя,
В' тебъ вѣчно бихъ искалъ
Грѣд'та си в' грѣд'та ти да слея!!

*
* *

Цвѣте мое мило,
Цвѣте нежно, бѣло
Тебѣ роса не хлади;
Ни вѣтрецъ ти брули.
Лисца повехнали...

*

О! азъ те моля,
Кажи,
Защо си унило,
Мое цвѣте мило,
—„Дали червей дребенъ
Сърце ти ранява;
Тѣга—младостати
Раничко сломява?
—Кажи!
—Не дей кри!
—Не лъжи!..

*

—Мълчишъ?
—Но защо,
Кажи цвѣте!

•

О! нали за туй тѣжишъ

Любовъ моя, ще ти кажа.

— „Не червей дребенъ

Сърце ми ранява,

А тѣга, зла тѣга

Рано мѣ сломява,

Тѣга що ти ми дари....

*

За мѣнъ, всичко бѣ ти!

— А ти?

— Ти ме отхвърли!....

*

И роса, и поле,

Море и небе,

Младостъ и животъ,

Животъ и младостъ....

Всичко, всичко бѣ за менъ;

Но салъ...

Салъ с' менъ пакъ бжди! бжди! ..

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

*

Прѣзъ шесть квадратния прозорецъ.

...Прѣзъ шесть квадратния прозорецъ, прѣкритъ съ тънко свилево перде, се забѣлѣваше ярка свѣтлина въ спалната ѝ стая....

Вътрѣ бѣ свѣтло, навънъ темно, небето мрачно, салъ съзвѣздието „Голѣмата мечка“ мжделиво свѣтеше въ небесната мрачнина. А мѣсеца блѣдосмъртенъ, борящъ се катъ удавникъ срѣдъ стихийно-яростно море, понѣкога за моментъ показваше своето вито роже и пакъ потъжаваше въ дълбочината на мрачността...

...Азъ минахъ край кжщичката ѝ, и мъртвешки се доближихъ до свѣтло прозорче. Тя сѣдеше неподвижно на малко столче, цѣла потъжнала въ мечти, а малката ѝ красива главичка бѣ дѣко сложена върху дѣсната ѝ полугола ржка, на която нежно-руменитѣ прѣсти се вилитаха въ разкошно-кестеновата ѝ коса, която катъ вълшебно облаче срѣдъ небе-

сата, кичеше красивата ѝ главичка!
Ахъ, красота! Красота!.....

А погледа ѝ?... тоя-който идеше отъ дълбочинитѣ на мекото ѝ сърце и диреше тоя—на друго... погледътъ ѝ който излизаше прѣзъ черно-чернитѣ ѝ очи и диреше сжщо такива очи, прѣзъ които да надникне въ дълбочините на онова сърце което диреше.... ахъ, тоя погледъ бѣ впитъ въ шестъ квадратния прозорецъ..... и О! гръмъ, о! ужасъ ме обзе'.....

И отъ дълбочинитѣ на нощната тъмнина азъ устремихъ страстно-пламениятъ си погледъ въ нейния.... И впивайки погледътъ си въ чернитѣ ѝ очи, азъ чувствувахъ какъ той се вдълбочаваше, проникваше, врас-тваше въ дъното на нейното добро сърце....

И гледахъ така до безъ край въ черно-чернитѣ ѝ очи! Гледахъ до безъ край, до безъ край!....ала тъмнина бѣ при менъ!..... Ахъ....

И глѣдахъ, впивахъ погледътъ си въ нейния, та дано и тя ме зърне,

ала, о! Ужасъ!.. Поглелътъ ѱ, наванъ
отъ шестъ кавадратния прозорецъ,
срѣщаше само темнина....

Ахъ тъмнина, тъмнина. Зла мрач-
на, страховита тъмнина. Разпърсни
се... Разпърсни се . или о! безкрай-
на пропасть на живота ми, разгърни
своитѣ обятия, та дано погълнешъ
лъчътъ на любовта—на живота...
Разгърни! Отвори своитѣ обятия!....
или стесни ги, стесни ги до стѣпенъ
на игленъ върхъ та вѣчно тжгата
робиня да бжде твоя!!..

Азъ глѣдахъ и огнени лъчи изли-
заха отъ погледа ми; дано и тя ме
зърне; ала тя вижлаше салъ тъмни-
на, грозна, мрачна тъмнина!....

... Ахъ животъ! Ахъ Слънце! И
ви брилянтви лъчи, грейнете въ на-
шитѣ души. Озарете сърцата ни
съ небесната синевина! Дайте ни
божественния ароматъ на цвѣтията!
Дайте, дайте ни живота- любовта...
.. Живота-Любовта!!...

Или! О! Стихио, о! Смъртъ, о! У-
раганъ нека вашитѣ отровни стрѣли

да стрѣлнатъ нашѣтъ сърца. Нека
вашия страшенъ гневъ, катъ гръмъ
се излѣе върху ни...и въ единъ мигъ
да ни сразътъ, като многолѣтния
дѣбъ сразенъ отъ небесната молния
изъ бурно, яросно небе, но що, що
сте Ви прѣдъ живота кого създава
любовта!и

Ковачътъ.

НА А. Д. С.

...Фру.. фру непрѣкъснато се чуваше гласътъ на мѣхътъ. Тракъ..... трикъ — гласътъ на чука... Червеникави искри се пърскаха на вси страни. Съ запретната кожена престилка, гологрѣдъ, съ черно лице, жилести рѣцѣ ковачътъ отъ срѣдъ нощъ чуваше желѣзото върху наковалнята. Той дигна чука и неволно се спрѣ, се замисли...Фру..фру. тракъ...трикъ всичко въ единъ мигъ прѣстана да се чува...Жилеститѣ рѣцѣ които тактично слагаха чука; мускулнитѣ крака които движеха тежкия мѣхъ-спрѣха

Ковачътъ наведе челото си. Потъта която като кристалъ блѣщеше върху него; тая потъ която сияеше като маргаритни зърнца по пралиното, черно, прѣпечено ковачево лице, бързо захвана да тече.

...Той дигна машинално лѣвата си рѣка, обърса горѣщата потъ и нервно рече—. Кога ли тази кристална

вода ще прѣстане да излиза прину-
дително отъ насъ?!!! ..и на ново сло-
жи тежкиятъ чукъ върху огненото
желѣзо ..Пакъ: фру фру.. тракъ-трикъ
гласътъ на мѣха и чука започнаха
да оглушаватъ прашната, черна стай-
чка на ковача..

Слънцето олавна силно блѣщеше
надъ хоризонта, а при ковачътъ бѣ
още темно.. Най-сетне слънчевъ лъчъ
надникна прѣзъ ключалковата дупка
и въ неговата стаичка. Безчислено
прашулилки играеха по тази бразла
на слънчевия лъчъ, който лъчъ оза-
ри и ковачевото лице-чело. Една ми-
сль мина прѣзъ умътъ на ковача,
която катъ свѣткавица въ бурна но-
щъ го освѣтли.. Върху неговото ли-
це заигра иронична усмивка и той
прошепна съ гордость.

„Не! Не е далечъ врѣмето когато
тази кристална вода, плодъ на мѣ-
ката, що така тихо безъ шумъ се
спуска по нашитѣ лица ще изчезне
и ще се замени отъ тая—на свобо-
дния, жизнерадостния трудъ“!!...

И успокоенъ отъ налѣжладата за
свѣтло бѣдеше на работника, той
зачести ударитѣ съ чука—раздвижи
мѣха съ краката си и пакъ, непре-
къснатъ звукъ се зачу въ ковачева-
та стаичка: фру-фру... тракъ-рикъ!!

Христо Гоцев със сестра Дукатина и
Стефан Димитров-Брадата
година неизвестна, Цариград

Една зимна нощ*

... - И сега няма, прошепна той загрижено преди да влезне в къщата.

Болестта на жена му се усилваше. Децата стояха край леглото на болната си майка и тъжно я гледаха в очите, а тя бе устремила поглед в бледната светлина на догарящата лампа. ... Бащата влезе и леко се приближи до тях...

- .. Невено, как си? - рече ѝ тихо той, а тя подигна големите бледи, вече посинели клепачи и тъжно го погледна, сякаш искаше да му каже: - „Недей пита пред децата; ... Много ми е зле“...

- Ах, помисли си Сотир, така се наричаше мъжа на Невена. Той беше човек блед, сух, постоянно угрижен, даже вече прегърбен, не толкоз от старост, колкото от непоносим труд и постоянни грижи...

Сотир хвърли мил поглед към децата си, а сърцето му се сви от болки: - „Деца, рече има той, хайде легнете си. Оставете майка ви на спокойствие. На, ето че тя не може да заспи ... Хайде, легнете си, деца мои“, а очите му се изпълниха със сълзи.

Децата без шум се оттеглиха в другата стая. Там не светеше лампа, бе тъмно, студено, с притаено сърце в гърди, изпълнено със страх от неизвестността, какво ще се случи с болната им майка, децата дълго време не склопиха очи; ала сънят най-сетне тъй хитро ги издебна и приклопи техните изморени клепачи...

... Сотир седеше на стола до леглото на жена си с лакът опрян на нейната възглавница. Главата му бе сложена върху широката длан на неговата костелива ръка, а Невена продължаваше изтежко да стене в постелката...

- Невено, лекаря няма да дойде – продума някакси крадешком Сотир, като хвърли въпросителен поглед към нея,... Тя не го

дочу. Сотир млъкна и се замисли... - Къде ще мога да намеря пари, си мислеше той, днес взех осемдесет стотинки, от тях останаха само 10 ст.. ми бяха останали; И тях, сега преди малко ги похарчих за хляб... ами за яйца.... ами за мляко... ами за лекарства, ами... али 2 лева за визита... И при тая мисъл Сотир отскокна от стола, сякаш бе полян във врата с вряла вода и рече тихо. - Ах, Боже мой – и мушна костеливите си пръсти в разчорляната си коса. - Толкова пари ми трябват, продължаваше да говори той мислено, а счупена стотинка нямам – и той нервно заклати с глава. Бледото му чело се сбърчи, четири гънки ясно се очертаха върху него, черни мисли минаха през ума му и той втренчи поглед си в Невена.

- Невено, какво ще правим без пари? - я запита той след малко.

- Няма ли? - отвърна тя със слаб глас.

- Да! - поде той отсечено, никой не дава, никой не не вярва.

- Ами лекаря, поне той ще дойде ли, много ми е лошо Сотире.

- Не! - бе късия отговор на Сотира.

- Защо? - поде след къса пауза Невена.

- Иска да му платя визитата – отвърна Сотир с развълнуван глас

– Казах му, три дена ще работя в градината за тия пари, само и само да дойде да те прегледа, ала той не се съгласи. „Парата, парата“, казваше ми той... Е, откъде да я намеря, кога никой не дава... Ах, Невено, Невено, никой не дава, никой не вярва... и той отпусна зашеметената си глава върху гърдите, а по бузите му вече се спускаха безшумно едри сълзи Сотир плачеше без глас. Невена мълчеше. Но в това време се чу слаб детски глас. Майката се сепна. Кърмачето, което беше плакало през целия ден, най-подир преди баща му да влезне в къщи, бе млъкнало и сега наново заплака, а Сотир като чу детския глас, сякаш стрела се заби в сърцето му и като хвърли печален поглед към малкия младенец и болната си съпруга тръгна към вратите.

- Сотире, где отиваш? - рече Невена с просълзени очи.

- сега ще се завърна – отвърна той с настойчив тон и излезе от къщи. Навън го посрещна силна студена струя от вятър.

Дърветата се прегъваха, а върховете им опираха чак земята.

Ситен дъжд се вливаше в земята, дърветата, стрехите... и в голите мяса на някоя вдовица или просяк, сираче..., а Сотир унесен в мисли, крачеше в тъмнината. Как, си мислеше той, това няма да бъде честно..., но що ли е това честност? ... Аз, който до сега стотинка не съм изял никому и при това да няма човек, който да ми помогне в нужда... каква полза тогава да си честен. - Не! Това не е истина! - Днес живеят най-добре тези, които крадат убиват, лъжат. ... И аз искам да живея... - Но какво говоря аз? Да крада ли, да убивам ли, да лъжа ли? - О! Безумие... Не! Няма да сторя това, ще е нечестно... Но пред него изпъкна друга мисъл, по-силна, по-ярка, по-грозна, по-ужасна, а тя беше „Ще бъде ли честно да оставиш жена и деца да умрат от глад, когато другите разполагат с грамадни излишества, с които ти можеш да запазиш от смъртта твоето семейство“.

- Да! - потвърди Сотир сред тъмнината с тържествен глас – и това ще бъде нечестно! ... А тогава какво да сторя се запита той? -Целта преди всичко, чу се гласа на съвестта му.

- Да! Целта, рече Сотир, а целта ми е велика, благородна. Животът на цяло семейство трябва да се спаси!... И той закричи по-бързо из тъмната улица, като се попипа за бедрото да провери дали хладното оръжие стои там, а то висеше и бе покрито с тънък пласт от дребни сиви пари.

- Който и да е, щом се съпротивлява, ще го убия, рече мислено Сотир, като се доближи и притаи до кюшето на улицата, по която вървеше и се вслуша... по едно време се чуха глухи стъпки. Сотировото сърце силно затуптя, а дишането му замря в гърдите. Един момент, една нова мисъл – „Какво да сторя; да прося ли или да го убия?“, а човекът, който вървеше спокойно, вече завиваше към кюшето, гдето Сотир здраво стискаше хладното оръжие в ръката си. В този момент, Сотир със стиснат глас извика:

- Стой – и се хвърли върху му, като впи едната си ръка в шубената яка, а в другата блесна камата, насочена право към гърдите на пътника.

- Пари или... - Сотир доближи острия връх на стоманената кама

до гърдите му, в който вече не се чувстваше да тупти сърцето, което преди минутка, може би радостно е туптяло пред сбъднати вече мечти, ала сега то бе застинало в тях. Пътникът остана като вкаменен от страх на място.

- Пари! - повтори Сотир, който наблегна камата, на която острия връх опираше до белите гърди на пътника.

Разтреперан пътника подаде портмонето си, което стискаше преди минутка. Сотир го грабна и бързо го мушна в джоба си и с един строг глас рече на пътника:

- Върви и никому не обаждай! - и в един миг се изгуби в тъмнината, а закъснелия пътник, като се видя свободен, спасен от явна смърт, хукна да бяга към дома си, а вятъра продължаваше да бучи се така стихийно и дърветата тайнствено да си шушат „Целта, целта преди всичко“, а ситния дъждец да хлади безлистните клонки – тия певци на великата цел

КРАЙ

* в-к „Нишава“, брой 13-15, стр. 2-3, рубрика „Подлистник“, 1909 г.

Вдовица*

Току-що нощта се прощаваше със своите последни милувки на живота, а деня се готвеше да я замени – това бе в зори, когато една жена, обвита в дрипи, излезе из къщичката, която се намираше на ъгъла на улицата „Ник...“. Жената беше бледа, уплашена, невчесана... Скоро тя се упъти към друга улица... Отначало тя вървеше ту бързо, ту полека. Погледа ѝ беше страховит, от време на време тя се спираше, напрягаше слух и гледаше с изумление да не би някой да я следи.... И вървейки така, тя уплашено се спря и прошепна „- Где съм тръгнала, нали това ще е престъпление?“ - сетне се замисли и пак тръгна като рече „- Не! Това не ще е престъпление“... сега тя вървеше бързо стихийно – по-бързо от вятъра, по-стихийно от халите... Тя искаше да пристигне рано, много рано, докато още никой няма, докато още всички спят в топлите легла, докато още царува нощната тишина – да пристигне там, където беше намислила, нощта беше тъмна, нощ от новолуние... Звездичките бавно, страховито трепереха и незабелязано чезнеха пред ясната зора, а студът сковаваше всичко в ледените си окови, а дребните сипкави снежинки съхнеха от неговата суровост, които подети от вятъра, стихийно се носеха надалеч... Жива душа никъде не се мяркаше, хората спяха в топли легла, пилците – под покривите на стрехите или хралупаците, ... а тя, жената, се вървеше, вятъра подемаше дрипите ѝ и ги усукваше около слабите ѝ крака: развяваше невчесаната ѝ коса, а дребните сухи снежинки плътно се впираха по нейните безкръвни меса... Сега тя не чувстваше студ, мисълта ѝ беше в едно „- Колкото по-рано, толкова по-добре. Малко дръвца за нейните деца..., а там?... там има много дърва...“. И унесена в тия мисли, тя все повече и повече усилваше вървежа си... даже тичаше понякога... и ето тя пристигна най-сетне до желаното място, там където тя виждаше спасението, щастието, живота на своите деца... Сърцето ѝ силно

заби, краката ѝ прималяха, тя се спря и се замисли „- Ами ако ме хванат, ако ме затворят? А тогава какво ще стане с дребните ми дечица?“ и разколебана тя рече „- Не, ще ме хванат“ - и се върна надире тичешката, да не би някой да я е съгледал и отгатне нейното намерение... И бягайки така, тя пак се спря и се запита „- Къде се връщам? Дома ли? Натам е студено. Ами дечицата ми? Не, не, ще се върна, там има много дърва, господаря не ще забележи това“ и тя пак се върна, сърцето ѝ силно тупкаше. Тя се приближи до външните врати. Тръпки побиха слабото ѝ тяло, краката ѝ трепереха, прималяха – Тя се забрави – замижа с очи, натисна бравата, блъсна – вратите се отвориха, тя влезе хвърли зорък поглед на вси страни и се спусна към купа дърва; грабна бързо няколко кърпеля и като фортуна хукна към вратите, из улицата, към къщата, там при дечицата си... тя бягаше, а вятъра я спираше... тя слабееше, ще падне вече, но се още бягаше, надире поглед не обръщаше ... тя бягаше, а ней се струваше, че я гонеха господарските слуги, че стражари тичаха подир нея, че тревожни сигнали се чуваха от вси страни „Дръжте крадеца, дръжте крадеца!“ Силите я напушаха, прималяваше вече. Тя се спря, захвърли дървата и пак почна да бяга... Тя бягаше, а ней се струваше, че още я гонят, че тревожните сигнали се повтарят... И уморена, разбита, отпаднала духом и физически, тя едвам-едвам пристигна до къщата си, блъсна на вратите, влезе вътре и безсилна падна на студеното легло безчувствена, в несвяст, а децата облени в сълзи започнаха да викат:

- Майко, огнец, студено! - А майката мълчеше впила студения поглед в техните бледи личица. Децата завикаха:

- Майко, майко, хлебец! - А тя немееше пред техните сърцераздирателни писъци, които подети от жестокия вихър се носеха на далеч из глухия, още спящ град...

КРАЙ

*в-к „Нишава“, брой 16, стр. 2-3, рубрика „Подлистник“, 1909

Край река Сава*

посвещава се на г-ца С. З.

Тя беше красиво малко дете, с ангелска душа, с мил откровен поглед, тихо, кротко дете на което малките алени устни бяха роби на невинната, искрена усмивка.

От сутрин до вечер, това малко дете, само-самичко весело припкаше по приятната морава, която безгранично се разстиляше по река Сава, о понякога то братски играеше със старото куче Мурджо, или пък подхвърляше трохички хлебец на малките пилци... Така минаваха дните на това безгрижно дете, но тогава то беше още малко, невинно дете...

... Ала то израстна, порастна и стана красива brunetka: черни очи; черна, мека, въздушна коса; малко, обло лице; тънки устни; тънка плетка; снага като борица; млада, чаровна, привлекателна като природата – Сякаш полека самодива беше, която утрин преди изгрев слънце се разхожда из росни благоуханни цветя; с разплетени къдри, които се спускат върху голите ѝ ремена и прикриват белоснежните ѝ гърди – такова красиво беше сега това дете, кога стана мома... Ала върху нейното, малко, умно, симпатично чело се четеше незабележима тъга, която като въздушна мрежа покриваше облото ѝ лице. Скръб и отчаяние пълнеха малките ѝ, още детски грижи... Това дете, някога безгрижно, невинно, а сега плът и кръв от отчаяние и скръб се казваше Анка. Баща ѝ беше рибар. Майка ѝ отколе я нямаше между живите, отдавна тя се бе преселила да живее между вълните на Сава... Анка бе сираче, без майка.

Тя и баща ѝ живееха далече от град З..., край брега на Сава. От тъмни зори Анкиния баща, с прогнила ладия безстрашно бродеше всеки ден из водите на Сава, край храсталаците, с тънка мрежа в ръка диреше своя лов. Понякога и Анка, когато беше още малка

придружаваше своя баща в смелите му походи.

Ех, колко свободна беше тя тогава! Колко доволна!? Игрива като малко сърненце, пъргава като рибка, весела като птичка, тя разпръскваше тъгата на своя баща; когато в неговата мрежа, вместо очаквания лов попадаха речни камъни, шубрак, тенекии, търняк.

Но мина нейното детинство, мина розовия период от нейния мил живот; мина много, много бързо мина, къс бе тоя период за нейния живот, много къс!

Закрепнала, баща ѝ я беше изпратил още 10-годишна във фабриката за хартия. Пет години има от тогава, как тя прекарваше сред прашния фабричен живот, далеч от тихото шумулене на Савините води; пет години сред прах и пушек – далеч от полския аромат на цветята; пет години как тя надничаше през малките фабрични прозорци, затулени до половина с хартия, отрупани със сив прах, сякаш бяха направени от матово стъкле; пет години как тя чуваше грубия глас на управителя; грозното пищене на комина; студеното, монотонно тракане на бездушните машини, които толкова души са погълнали... плякъса, съскането на широките ремъци; пет години... пет години далеч от приятните песни на красивите малки пилци... Цели пет години как това малко дете прекарваше сред този фабричен, опушен, задушен, монотонен живот и тук израстна такава красива брюнетка.

*

**

Една вечер Анка късно се завърна в къщи бледа, уплашена, отчаяна...

*

**

... Когато комините бяха вече грозно пропищели, когато управителя по своя обичай беше нагрубил някои от работниците, кога Анка се

беше отделила от своите дружки и упътила по самотната пътека, която чезнеше в обширното поле; когато слънцето вече бягаше на запад и наставаше мрак, тогава когато Анка умислено вървеше по тясната пътечка, изведнъж тя чу песен с приятна, весела мелодия и подигна замислената си глава. Наслереща ѝ идеше човек и тананикаше... Този човек беше млад класив офицер от ... Гвардейския полк... И при тая неочаквана среща, малките бузички на Анка пламнаха, заруменяха. Тя наведе наново главата си и продължи пътя...

– Милостива Госпоице, продума младия офицер когато се срещнаха, где живее г-н Стретев?

Изведнъж Анка се спре и цяла зарумене лице, снага, ръце... и рече засремено:

– Не зная, Господине.

– Нейде тука наблизо живел, Милостива.

– Възможно, Господине, но не зная.

– Извинете. – И младия офицер направи своя поклон като се отби от пътечката и стори път да мине Анка, после той впи своя поглед след нея, а тя отмина....

... От този ден те често вървеха заедно...

*

**

Един майски ден, когато слънцето бягаше към запад и посребряваше краищата на малките гълбови облаци, които крадешком се подаваха над хоризонта, увиснали като сталактити, Анка – дъщеря на рибара и младия офицер се разхождаха сами край брега из храсталаците на Сава... Те вървяха замислено...

Сутринта рано, както всякога, когато Анка се беше упътила към фабриката на работа, тя съгледа че младия офицер върви по пътечката. Те скоро се срещнаха.

– Къде толкоз рано? Людвиг, така се наричаше той, рече засмяно Анка, като му подаваше ръката си!

– Ей на, така и аз не зная – рече Людвиг, а по лицето му се изписа

престорена тъга...

– Как така? Вчера толкова весел, а пък днес?

– Не ми е добре, скучно ми е! – рече той и замълча, а след къса пауза притури с тъжен глас – Анке, желаеш ли да направим една разходка край Сава?

Анка мълчеше.

– Не си съгласна?

– Съгласна съм, но...

– Какво има, кажи Анке?

Тя пак замълча.

– Кои са причините?

– Надницата ще изгубя – прошепна тя съвсем тихо и засрамено.

– А, ха това ли е причината? Да вървим. – рече радостно Людвиг.

– Ужасна мъка изпитвах. Никога в живота си такава самота не е изпитвала душата ми каквато през тая нощ. Ах, да знаеш как съм прекарал нощта!? Цял да ме съжалиш, да ме оплачеш... Чаках, чаках да се разпилее тая тъмна нощ, а тя ... – продължаваше да говори младия офицер Людвиг, почти сам на себе си, когато тръгнаха с Анка без път по обширното поле към Сава...

Денят беше хладен, гълъбовите облаци ту се показваха над хоризонта, ту се скриваха. Птичките весело скачаха по клонките и пееха своите невинни песни. Сава течеше тихо, а от двете ѝ страни се разстилаше обширно поле, покрито с вечна зеленина, по което се носеше тихата Савина песен, а вълните ѝ течаха бавно към своите буйни братя от Дунава.

Анка и Людвиг се разхождаха самички на едно усамотено островче.

Тя предъвкваше нещо между зъбите си... Беше вече мрак.

Настана тишина, мълчание; птиците не пееха; даже шума, лекия шум на Савините води не се чуваше и изведнъж сред тая тайнствена тишина чу се гласът на Анка.

– Махнете се Господине.

– Моля – отвърна Людвиг.

– Махнете се – повтори по-силно Анка.

– Тоест... Моля?

– Какво искате?

– Моля...

– Не! Никога – отсечено рече Анка.

– Моля?

– Ще викам!

– Тссс...

– Боже мой, на помощ – извика колкото сила имаше Анка. Един отчаян глас се изтръгна от нейните гърди, а в това време хиляди жаби запяха своята креслива песен, в която се изгуби анкиния глас. Месецът, който зорко следеше всичко това, побледня; погледа му се отби на страна и в един миг той закри едно от рожетата си и се изгуби зад хоризонта, звездичките бързо захванаха да тръпкат и светлината им потъмне, сякаш че гледаха през мрака, а гълбовите облаци изплуваха над хоризонта, небесния лазур изчезна, настана мрак.....

Ето коя вечер Анка се завърна в къщи бледа, уплашена, отчаяна...

КРАЙ

гр. Загреб, октомврий, 1909 год.

* в-к "Нишава", брой 17-19, стр. 2-3, рубрика "Подлистник", 1909-1910

Мила жертва*

На запад кимнало беше слънцето. Бавно трепкаше. Яркостта му постепенно чезнеше. Изглеждаше, като че ли е неподвижно, като че ли този път не ще залезне, а ще остане там на запад, надвесено над гибелната пропаст, която очаквайки го с пълна хладнокръвност се готвеше да го погълне, за убие неговите мечти, неговите терзания.

Бледната светлина като падаше на запад бе пълна с скрита тайнствена печалност... И човек ако в този момент би хвърлил поглед към слънцето, неволно би се попитал „Защо ли слънцето е така печално, унило?! Защо ли изглежда неподвижно?!“...

И действително Слънцето не залезваше. Секаш, че то искаше да се изпълнят някои негови желания, мечти, поради което то даваше последните си сили, дано възобнови поне още веднъж – за миг само живия блясък на изгасващите си лъчи, и така разгорещено, ситно, възродено от собствените си лъчи – да залезе, за изчезне моментално от окото на всички, там на запад, нейде в тъмнината. И унесено в тъжни мисли, слънцето даже не обръщаше внимание на гибелната опасност, която го очакваше преди да залезе...

Един грамаден, черен, гръмоносен облак бавно, но сигурно го дебнеше оттам из под хоризонта. Лъчите, които се спускаха към запад скоро беха унищожени от това страшилище. Черният облак, предвестник на мрачността, носител на тъгата, с положителна сила, с величествена гордост най-сетне атакува и самото слънце...

И трепна слънцето, за миг побледня и поведе жестока битка с подлия враг. Борбата беше жестока, страшна, борба между тъмнината и светлината, борба между злото и доброто, борба между две противоположни сили – едната, носител-символ на раздора, невежеството, злобата – тъмнината; другата, носител-символ на правдата, съвестта, искреността, доброта-светлина. Не трая дълго тая ожесточена борба Слънцето-живот беше победен.

Тъмнината тържествуваше.

Мечти, копнежи пропаднаха...

Мъчителна тъга настана...

И... ето един лъч, лъч на последни усилия, на последни копнежи за миг успя да проблесне през дебелия броня на мрачността и да хвърли унил поглед към майка земя. Поглед в който се четеше печал и странно предчувствие... пред които и най-закоравялото и най-жестокото мъртвешко сърце, калено в най-страшни боеве, не стряскало и не съкрушавано пред най-големите опасности и лишения, би се почувствало слабо, безсилно да остане немо, хладнокръвно...

Уви! И този лъч на последни усилия беше унищожен наново от страшния неумолим облак.

Настана мрак...

Наближаваше буря...

Хората бързо се прибираха по домовете си или в бирариите и кафенетата. Улиците пустееха. Утихна шумът.

От запад към изток облакът бавно напредваше. Целият небосклон скоро беше помрачен. Дебела сянка покри земята. Светкавици прорязваха мрака и страшни гърмежи се понесоха ниско над земята. Борбата наново започна, беше жестока, страшна; непосилни бяха състезанията между слънцето и облака.

И дълга, мъчителна беше тая борба, но ето черния гръмоносен облак почна да бледнее и слаба руменина започна да пронизва дебелия, мрачна, тъмносива броня. Изви се вятър вихър, дърветата се огъваха и в миг облака се разпиле.

И каква бе изненадата за хората, когато отново видяха слънцето да стои на същото си място, ала сега то бе изгубило и последната си сияйна светлина в лъчите си. Бледо, треперещо, обляно в кървави сълзи, сега то пращаше кървави лъчи към всички, из които лъхаше прохлада, свежест. Руменина обхвана всичко живо, всичко мъртво. Руменина що се показва само върху онова момино лице, което има щастието за първи път да се срещне с искрено любящия си, чието сърце със затаени трепети очаква с нетърпение момента, когато ще се покаже нейния сокол; на онова дивно лице,

което с треперещо, неудържимо сърце очаква своя гълъб, за да му се хвърли в обятията и прекара най-щастливите минути от своя кратковременен живот; на онова момино лице очите на която за първи път среща погледа на своята изгора и в този миг тя усеща един скрит, невидим пламък да облива цялата ѝ млада и дивна снага, един жар да гори нейните девствени, пълнички, свежи бузи – там дето се чете цялата невинност, святост, изразена чрез руменината, в която проблясва живот, радост...

Такава девствена руменина обхващаше целия небосвод, изпълваше цялата природа. Хората отново се раздвижиха весели, засмени. Птичките запяха своите огласни песни още веднъж преди да си легнат. Невидима радост пълнеше всичко живо и мъртво! Благоуханност лъхаше от вред, преснотата на която навяваше мили спомени от чаровни майски нощи.

Слънцето продължаваше да свети все така унило, приближило се неусетно до самия хоризонт на запад. Безсилно да осъществи своите мечти, то залезе там дето всички мечти, копнежи биват поглъщани веднъж-завинаги, а руменината от кървавите му сълзи, която покриваше небосвода все още личеше по него, като че ли с това тя напомняше за тъгата на слънцето...

- Ах, каква прекрасна вечер!" - приказваха помежду си хората, които тълпи на тълпи, като прииждащ поток, отиваха към малката градска градина – единствена гордост за пред чуждия свят. Там – весело и засмяно тичаха, тичаха малки дечица, едни от които играеха на топка, други с колела, а трети със сипливите си гласища огласяваха и без това шумната градина, продавайки ежедневните вестници, пристигнали от столицата два дни по-късно. Отколе тези новини от познати, дори забравени от пъстрата софийска публика, а тук с каква жадност се четат... По-нататък младежи и момичета – буйна младост. Весели шеги се носят помежду им. Едни други се задирят. Отминават. Очите живо играят. Лицата плуват в наслада смътна, радост приятна от всички страни. Даже и в най-затътените къшета на градината, обраснали в бурени и темен лъхаше свежест. Царуваше живот! Мъжете, прекарвали дните на луда младост, оживено спореха по разни политически въпроси,

току-що научили от пресата; а жените, вървейки през своите мъже, спореха за последната парижка мода – едни от които я намираха за доста пленителна, издигайки жената на оная висота, от гдето тя се чувстваше истинска царица, а други мълчаливо одобряваха всичко това.

Чудна разнообразност!

Но хей, там на една от пейките, сред най-голямото оживление на градината, седи обвиня глава човек. Улисан, впил очи в черната земя – не се смущаваше той нито от кресливите гласове на вестникопродавачите, нито от милите радостни детски веселби, нито пък от сериозните спорове по политиката...

Веселия шум започна да утихва.

Незабелязано хората един подир друг изпразваха градината, прибираха се в къщи. Почти навсякъде замря. Само тук-там някой пътник закъснял набързо преминаваше през градината и излизаше от другия ѝ край, губейки се из градските, тъмни улици. Понякога се чуваха песни, но скоро заглъхваха, подавяха се отново и се по-слабо и по-слабо се губеха, замираха в нощната тишина – младежи, които до късно през нощта убиваха скучните минути от своята младост.

Минаваше вече полунощ. Всичко живо се беше прибрало. Кучи лай утихнал. Дълбок сън, пригоден от морни небеса, донесъл сладка почивка на земята. Сам тук-там из тъма хвъркаше прилеп или друга нощна птица. Звездичките бавно трепкаха сред необятната небесна синева, а златен месечко где ли нейде още се губеше зад далечни върхове – там доле, доле из равно златно загрей. Царуваше вълшебна тишина, когато неочаквано се чу слабо, тихо охкане сред градската градина и наруши спокойствието.

Седналия на пейката човек се поразмърда, повдигна рамене, посъбра краката си и като хвърли наоколо разсеян мътен поглед, опирайки лакти върху коленете си, той сложи главата си в разперените си широки шепи, а от бледите му устни сърцераздирателното „Ах“, което замря като въпиещ глас в пустиня.

Пауза, толкова, колкото е необходима на умиращия да поеме

въздух, та с сила да каже предсмъртни думи. Той подигна оборената глава и викна:

- Деца, ах, деца мои" - и се простре върху пейката.

И колко така е спал той не помни.

По едно време почувствал студ, мислейки че е у дома си, почна да се увива, ала студа все по-дълбоко и по-дълбоко се впиваше в безкръвните му мяса. Той се сепна, стана и като си спомни де е, бързо секаш като че ли някой с огнена стрела го опари, почна да крачи из градината. Глухият екот от неговите стъпки се носеше далеч из мъртво заспалия град. Често пъти той се спираше, вслушвайки се в гробната тишина що царуваше около му, мислейки че неговите деца настойчиво викат подире му:

- Татко, постой, почакай на, защо толкова бързаш? Дай ни хлеб.

И когато му се струваше, че чува последната дума, той хукваше да бега, а после изнурен пак намаляше бързината на хода. Така той вървя много и когато стигна до кюшето на една улица, инстинктивно се спре, замисли се и когато вече да тръгне, от опустялата страна на улицата, некой се обади и извика:

- Хей, Иване!

Човекът, който го извика беше с изпъкнало красиво лице, черни жилави очи, в които се криеше тъга; къдраво кестенява коса, на дребни къдрици се спускаше над челото му. Той се казваше Павел Семин, който като позна в лицето на закъснелия пътник, своя стар познат го извика. Иван не чу. Павел повтори, потрети, но Иван не чуваше – той беше тръгнал към улицата, когато Павел се доближи до него и сложи черната си умудена ръка и рече:

- Здравей, Иване.

Иван бързо се сепна, дори отскочи и нададе вик:

- Деца, нема хлеб! - и се опита да се изплъзне от ръката на Павла, като помисли че това са ръцете на неговите дечица.

- Здравей, Иване – повтори Павел, подавайки му ръка.

Иван се спре, изчерви се, наведе очи и нищо не отвърна, докато подаваше широката си костелива ръка. Двамата другари се здрависаха и тръгнаха мълчаливо.

На Павла му бе неловко да започне да приказва щом схвана

мъката на Ивана и диреше как да подхване разговора и унесено в тия мисли, машинално рече:

- Друже, где си бил?

- Тук. – отвърна стеснено Иван – отивам дома.

- Веч и аз се прибирам - рече Павел, не знаейки какво друго да каже, а сетне като се позамисли добави:

- Друже, защо си толкоз печален? От няколко дена, като че ли ти не си оня Иван, който знаех по рано, още от детство.

Иван мълчеше.

- Изглеждаш много отчаян! Защо? Нима за първи път в живота ти се намираш в бащинство? Или по-рано да не би някой богаташ, а днес след крушение, ти си последния бедняк – продължаваше да говори Павел.

- Да, драги Павле, аз съм същия, какъвто бех и по-рано – отвърна Иван.

- Е, тогава защо си толкова отчаян. Та нима от край живот ние не живеем все в тая мизерия?! Та нима тия лишения и несгоди не калиха нашия дух?!

Тия думи раздразниха честолюбието на Иван и той гордо изправи глава, а по бледните бузи вече тихо се спускаха сълзи, горчиви сълзи. Ала това усилие да не се покаже малодушен скоро отпадна и той обори глава, като започна:

- Ех, братко мой, живея аз с лишения от край време. Борих се аз в живота, секаш сред разярено море, ала без кормило какъв борец мога да бъда?! Аз съм изгубен! И мене не ми остава нищо друго освен да плача, да тъжа, да проклинам деня на раждането си; деня в който първи път по моето лице грейна усмивката та от сетне никога да не заиграй. Веч, Павле, не може да се живее така! - а сълзите като порой течаха по лицето му, задавейки го и той спре.

Павел дружелюбно повторно сложи ръка върху раменете му и тъжно рече:

- Друже, та каква е причината та от сега занапред да не можеш поне тъй да живееш, както до сега?

- Нема работа! Нищо нема работа. Всичко е скъпо. Два дена става

както хлеб не сме видяли в къщи – деца гладни, болни, голи...
- и той спре, а сълзите като мътен порой нахлуха в гърлото му.
Душата му се сви от болка, сърцето биеше лудо.

Мълчеше Иван, мълчеше и Павел. И дълго тъй мълчаха двамата.

- Павле, знаеш ли нещо? - започна Иван неочаквано.

- Кажи, Иване – отвърна Павел бодро и с любопитство.

- Ето що. Аз ще отида в София.

- В София? Защо?

- Казват имало там работа. Аз искам да работя. Ще опитам щастието там.

- Ами жена... деца... - отвърна след къса пауза Павел.

- Те ще останат тук. Мария ще се труди колкото може, ще пере ще слугува, а пък аз в София ще върша същото – ще работя. И тъй каквото изкараме двамата. Ще мамим този лъжовен живот. Тук на тази земя, дето има всичко в изобилие, а хиляди и хиляди гладуват, за да живеят малцина. Ах... Я, какво ще кажеш в случая, ти, драги мой Павле?!

Изненадан силно Павел мълчеше. Мълчеше и Иван. И унесени двамата в мълчание вървяха – единия, мислейки какво да каже; другия, чакайки отговор, когато неусетно двамата се изпречиха пред Ивановата къща, а месеца току-що надничаше, там далеч от далечни простори, секаш дебнеше закъснелите пътници.

- Павле, я, ти още мълчиш, тогава ела дома.

И влезоха двамата, а луната изплува над хоризонта, осветявайки с златисти лъчи долини, полета, градове, села, паланки, потънали в дълбок сън...

* *

*

В квартала, що остана най-далече от центъра на града се намираше къщата, в която живееше Иван. Къщите безразборно бяха разхвърлени. Улиците се кръстосваха на всички посоки. Батлаките вечер, когато слънцето пращаше последни лъчи, тези множество батлаки блещеха като малки езерца върху някой

широкоплещ планински връх. Тук в тоя квартал живееха Иван и Павел и всички хора от тяхната черга.

Преди да пристигнат Иван и Павел в къщата, Мария, ивановата жена, беше успяла да помири и приспи малките си дечица, над които леко като небесен ангел от време на време разперваше хладните си криле нощния ветрец, който свободно нахлуваше през пукнатините на стените, а така подир и през счупените прозорци, някои от които бяха облепени с разноцветна груба хартия.

Бледа светлинка пълнеше малката стаичка; Къндилцето малка, прашна, попукана чаша, в която едва ли имаше за две пари масълце – силно прасчеше, осветявайки някаква безформена дървена икона, върху която едвам личеше лика на божия светец, живял в незапомнени времена, който е учил навярно многохилядния народ да вярва в единого Бог, защото блажени са нишите духом, понеже тяхно е Царството Небесно; или блажени са които гладуват и жадуват, защото те ще се наситят. Светеше и прасчеше малкото къндилце, а смирено-мъдрият светец ликуваше.

Три дребни дечица сладко спеха на ниско малко креватче, а до тях в друго такова ниско креватче, отделно лежеше, вече близо 18-годишна девойка.

Тишина.

Мария, паднала пред кандилото на колене, тихо и горещо се молеше на Бога. Молитвата ѝ беше тиха, смирена, от време на време само ѝ се чуваше слабият гласец да се издига и пак да утихва и в момента, когато тя отправяше най-горещите си молби към Бога суха кашлица огласи мъртвешката тишина в малката стаичка и пак замре. Мария трепна и стана. Тя устреми плах поглед към кревата, а в това време Надежда, така се казваше 18 годишната девица що спеше до преди малко тихо и спокойно в отделния креват, се подигна бледа, измъчена и впи блуждаещия си поглед не ще навън през прозорците, обхванала с двете си ръце младите си гърди, продължавайки все така силно да кашля от време на време.

- Майко – почти шепнешком се обади тя.

- Надя, какво, скъпа рожба?

- Малко вода!

- Сега, пиле мое – и тя подаде в красива глинена чашка вода.

- Надя, как се чувстваш сега?

- Ех, Майка – отвърна тъжна, секаш докачена от честите еднообразни въпроси на майка си.

- Надя, недей се сърди майка!

- Сега се чувствам по-добре. Може би скоро ще ми мине.

Тъжно поклати майката глава. Ужасна тайна мисъл я измъчваше денем и нощем. И плачеше често, когато беше самичка или пък нейде в някоя от своите дружки.

* *

*

Надежда, това дете върху което някога усмивката не изчезваше от румените ѝ бузки, сега в най-симпатичната възраст, когато нейните бузи трябва да бъдат жертва на буйна младост где цъфти усмивка - сега на тия бузи нашироко се разтиля бледността. Душата ѝ беше арена на състезание между мисълта на живота и смъртта. Отрано тя забеляза промяната в себе си, но не даде никакво внимание на това. По рано тя беше винаги весела, добра, бодра, игрива, ама веднъж настина и стана жертва на голяма болест, в нея тоя енергичен и жив дух постепенно отпаднаше. Оттогава тя често говореше на своите млади дружки:

- Аз искам да живея! - а когато казваше това, тутакси с мъчително усилие и болка на сърце притуряше „НО“ и спираше да говори. Кашлицата се усилваше. Нощите ставаха бесни. Почна да усеща умора при по дълго ходене. Често се явяваха признаци, а червени малки петна обсипваха от време на време бледните ѝ бузи. Тя вече беше болна от туберкулоза. По често оставаше в леглото изнемогнала, отпаднала, мълчалива, подтисната... сега тя лежи почти през целия ден.

* *

*

На вратата се чу леко тропане. Мария и Надежда трепнаха.

- Татко ти иде. – прошепна майка ѝ.

- Да.

Хлопането се повтори.

- Сега. - чу се слабия глас на Мария.

Бързо тя дръпна ключалката. Павел и Иван влезноха мълчешката, минаха малкото коридорче, което служеше и за кухня и отидоха в ополногостна стая. Мария тоже мълчаливо и с болка на сърце, притвори леко вратата и последва мълчаливите мъже. Седнаха на газови сандъчета, вместо на плетени столове. Обвили глава секаш мъртви бяха и двамата, а Мария застанала сред стаята учудено ги гледаше и секаш че ли искаше да ги пита „Кои сте Вие“, но е то че Надежда наново почна да кашля. Това сепна новодошлите. Иван стана, приближи се до Надежда и тъжно и тихо прошепна:

- Добър вечер, Надя, как си?

- Добър вечер, Татко, добре дошъл... – и се закашля, а сетне добави:

- Де беше до сега?

- С Павел, бехме, мило чадо. Заприказвахме се и ето че закъснихме – отвърна бащата лъжливо.

Но с това искаше не да излъже дъщеря си, но защото само това помнеше от целия ден, че хей сега преди малко се срещнал с Павла – заприказвал се с него и така закъснял.

Полегнала Надежда се опита да се изправи и да седне на сламеното легло, ала измъчена от бесница, успила се бесница, тя наново легна и прошепна тихо, морно, изтежко:

- Ще спа, прощавайте. Прощавай и ти чичо Павльо.

Павел, който до това време мълчаливо следеше разговора, трепна щом чу името си и отвърна:

- Приятен сън, миличка Надо! Прощавай!

Иван мълчаливо с тъга се отдръпна от кревата и седна до Павла, а Мария се така още стоеше сред стаята тъжно. Сякаш всичко това ставаше под строгия поглед на някое невидимо зло свръхестествено същество. Царуваше гробно и страшно мълчание. Най накрая Мария някак си странно и боязливо запита:

- Павльо, Иване, защo мълчите?

- Та какво да кажем? - обади се Павел, подигайки замислената си глава – Нищо нема между нас за приказки!

- Ех – въздъхна Мария – ами Катерина как е? Тя като че ли съвсем ни забрави.

- Да, Марио, като че ли наистина се забравихме един друг. Ех, какъв отвратителен живот? Уж намерила е работа по тия дни, нийде не излиза и се така нищо не е заработила.

- Да, но се пак поне за хлеба нали има?

- Тъй, но дали го има. Ето че и той трудно се изкарва... - започна да говори по нервно Павел, бършейки потта, която като дребни маргаритки оросяваше умното му голямо чело.

Ето на, от как съм се родил се работя, ден и нощ дето е думата, все за този хлеб работа и винаги съм гладен! Още аз не помня да съм бил некога, поне веднъж сит. Но това не е всичкото зло Мари, не. Не стига що цел ден работим и спим гладни, ала и на всяка стъпка ни ругаят, псуват, хокат – ето на, това е по големото зло. Вервай, Мария, ей на дотука ми додеде вече от този живот. Днеска хората се ненаситиха, зли. Всеки живее сам за себе си. Заприличали сме като охлюви в черупки, и това сме ние „Човеците“ - О, мерзовци! В живота толкова има в изобилие, всичко за всички, а колко несретници са в светo! Това е повече от тежко... Но, смъртта... Смъртта ще викнем ние един ден...Ех. - Той спре. Чертите на неговото лице добиха страшен изглед. Очите, тия черни очи преди минутка в които се четеше тъга, замисленост – сега светеха секаш пламък искреше в тях. Закана отмъщение, страшно отмъщение се четеше в тях. Устните бързо се свиваха, зъбите скриптеша. Челото над което се спускаха малки къдрици, потопени с дребни сълзи пот се набърчи. Павел като че ли в този момент приличаше на фурия, секаш искаше в един миг да прекара целия свет през дребномаргаритните ресци на своята уста и така да го унищожи, да разкъса всичко гнило, лошо, подло в тоя свет. Мария щом схвана раздразнението на Павла, заприказва тихо уверително:

- Ех, Павльо, Павльо. Тежки са днес времената, но какво да се

прави, когато сме бедни и слаби. Добър Господ и за нас.

- Да! - прихвана я Павел некак нервно – Вие, жените, все от Господа очаквате. Колко глупаво е да се мисли така. О, Марио, ще дойде ден и това невежество ще се разпръсне като облак. Ще дойде ден и когато това зло „бедността“ „слабостта“ и те ще изчезнат от лицето на земята. Но това ще стане не когато Господ от небесата пожелае, когато Нему дойде кефа, а когато човека пожелае. Днес, малко има човеци! Но техното число от ден на ден расте. Вервай в това Мари, вервай. Делото е скоро когато, човекото, истинския човек ще нададе страшен зов „Стига толкова робство, мизерия“, Павел спре задъхано, извади кърпичката и наново пребриса дребната пот.

Мария мълчеше устремила уверен поглед в Павла, а Иван навел глава дърпаше обраслата си брада. Надежда сложи глава върху сламената възглавница изтежко поемаше въздух, кашлейки от време на време, а трите дребни дечица свити на кълбо, покрити с одърпана чергичка спеха сладко, сладко в дълбок сън.

- Иване... - след дълго мълчание поде Мария наново – али тъй защо си тъй угрижен па и цел ден не си идвал в къщи, а и сега доста късно се прибираш. Тука има нещо. Аз те моля кажи какво особено днес се случило с теб?!

- Ех, Мария – изтежко въздъхна той и след малка пауза добави – Не, не. Ти си жена, слаба си всичко да искаш. Несретен е нашия живот от край време, и такова ще бъде, дори черна смърт не извие остро косило над нас, ех. Тежко, тежко е, жена...

И той спре, като впи поглед нейде навън през счупения прозорец, секаш в ярката тъма изре нещо. И дълго гледа той без да трепне с очи, а Мария учудена от необикновения му говор, с настойчивост тихо каза:

- Кажи ми, Иване, тука има нещо. Аз искам да знам тайната. В живота еднакво ни трябва да делим и скръб и радост.

- Какво да ти кажа, Марио, какво?

- Не, тука има нещо. Аз искам да го зная. Помежду ни не трябва да има никаква тайна. Моля те, кажи ми какво те измъчва.

Мъчно стана, Ивану, тежест обхвана главата му секаш целата

вселена падна отгоре му, пред очите му претъмня. Мрачни мисли нахлуха в главата му като мътен порой надвил пречката стремглаво се спуска из стръмни урви. Бледен, с развълнуван глас прошепна той тихо спрохевисто, секаш че ли признаваше смъртни присъди на собствените си рожби:

- Реших да отида в София – рече той и впи страховит изпитателен поглед в Мария, която изглеждаше като вцепенена, гръмната от неочакваната вест.

- Марио, не се плаши. Аз много пъти съм ти загатвал че трябва нейде да се замине, тука вече мъчно се изкарва прехраната. Ех, вече често пъти по два дена една корица хлеб не виждаме в къщи, а трябва да се яде. На, виж, деца болни, слаби. Нема как, тук ти при тех ще се грижиш колкото можеш. Там – аз. Поне за хлеб да има. Е, Марио, какво ще кажеш ти... ?

Мълчание и въздишки. Мария мислеше. Въпросите светкавично се сменяваха, един от друг по ужасни. И ето тя като гръмната се спре пред два от тях „Да“ и „Не“. Ако кажеше „Да“ мислеше тя, веднага пред нея изпъкваше мисълта „Как тука тя ще може да се помири с положението, щото нейния съпруг с когото цели 20 години вече живее и сега в тия критически минути, когато тяхната първа рожба, тяхната любов, радост, тяхната рожба която първа стана причина да заиграе весела усмивка по техните лица е така тежко болна. О, това е ужасно! Или не! Али ако му каже „Добре, Иване, върви но и нас вземи!“ Тогава пред нея изпъкваше още по ужасна и страшна мисъл „Где! При кого? Що?“ Али ако му кажеше „Не!“ С това тя не осигуряваше ли гладната смърт за себе си, за него, за дребните рожби, за първата рожба, за насъщния, за милата Надя от гладна смърт. А, не, не, никога, никога. Защото гладната смърт е още по ужасна и по отвратителна от колкото Иван, добрия мъж, обичния баща да бяга надалеч, далеч от тех, но да осигури техния хлеб, живот.

- Как човек да умре от глад?

- Та това не е ли ужасно отвратително.

- Та това не е ли позор за човешината. - и борейки се със тия мисли, тя прошепна, но така тихо, смълчано, секаш че ли нищо

не изрече.

- Марио, говори по ясно.

- Иване, какво да кажа. Нищо не зная. Направи това, което е добро. - и като се обърна към Павла продължи:

- Али ти Павльо, какво ще кажеш?

Павел навел глава, мълчеливо слушаше.

- Марио, питаш ме какво ще кажа – поде след малко Павел. - Ако това средство за прехрана на мило семейство биде хубаво, добро, то отколе удраше, патиш, министрите, всички ония на които им е широко около тлъстите им вратове щеха да зарежат жени, деца, майки, своите семейства и щеха да тръгнат по света да осигурят прехраната на своите. Да, отколе те щеха да сторят това, защото те са хора практични и не изпускат там дето има тлъсто кокалче. Да, Марио, кой не би се съгласил, стига това да бъде хубаво, да остави своите рожби без пет пари и троха хлеб па да тръгне из света нашироко. Не, това не е лесно и тежко и горко окому кой така живее. Ала пуста надежда, как тя не излъгва човека. Към какво ли не го кара да прибегва човека и към лошо и към добро. Стига само хлеба да осигури. Човек работи, краде, лъжи и все за този хлеб е това! Казват на често хората „Захванете се на работа честно добросъвестно. Всичко ще тръгне по мед и масло.“

Не, това е лъжа, най подла лъжа! - нервнo и ясно каза Павел, махайки ръка като надигна високо гласа си, който до това време тихо, почти шепнешком приказваше, за да не наруши съня на Надежда, като мислеше че спи.

- Та кой повече от нас работи? Никой! А кой са най нещастниците? Пак ние – продължаваше да говори Павел.

- Днес тия които най много работят , те винаги са гладни, жадни, изнурени. Голи, боси. Живеят в пълна мизерия и черно робско тегло. Да, това е така. И не е нищо за учудване, когато некой наш брат прибегне до крайни средства. Да, това е така и важи го винаги.

- Едни от нас прибегват до лъжата, други до кражбата насилено, а трети... Ах... - и той се замисли, а сетне но в тон в който има самоувереност продължи:

- Марио и ти Иване, нема защо да се плашите от мисълта, че един от вас ще е на една страна, другия на друга, нали пред вас високо е издигната мисълта – семейството да се запази. Нали за любов към своите рожби трябва да принесете всичко в жертви, що може да се принесе. Тогава с твърда и крепка надежда, заработете още по усърдно. Ти тука, Иван в София. Нашия живот е такъв. Но той е и който ни вдъхва надеждата, силната надежда, че един ден този наш силен юмрук той ще се измени съвършен и ще бъде такъв в който всеки ще се чувства щастлив, благат.

Сълзи течаха по изпитите бледи бузи на Мария. Слушейки какво приказва Павел тя плачеше. Иван озарен от невидима сила, сияеше, когато Надежда, слушайки, без никой да подозира че тя е будна се изкашля еднаж и сетне още веднъж и накара Павел да спре, а Иван и Мария да трепнат. Надежда почна да кашля, Мария стана и се доближи до нея.

- Надя, обърни се на другата страна, може би ще ти бъде по добре.

- Се едно, Майка, болестта е вътре. - отвърна тя и подигна глава.

- Майка, ти плачеш и защо?

- Не, Майка.

- Али какво приказвахте преди малко?

Мария се зачерви, заекна и не каза нищо.

- Аз чух, Майко. Татко иска да ходи в София, нали?

- Да, мила дъще, какво ще кажеш?

Надежда се надигна. Замилиха се всички.

- Я, вие какво решите? - наруши мълчанието Надежда.

- Още нищо, Надя. - отвърна бащата – Но се трябва да се реши тая вечер. Ти какво мислиш?

- Остане ли да реша въпроса аз, тогава лесно.

- Да, Аз вярвам че ти не би имала нищо против това решение, ала майка ти се още не може да реши.

- Не че аз не съм съгласна – отвърна Мария – Но аз мисля, че би требвало поне още малко време да остане тук, се може да намери и тук работа. Та малко ли има тук заможни хора?

- Добре, Майко, но кой от тия заможни хора?

- Да, Надя, где са тия хора? Кои са? - заговори бащата.

- Казваш ми да отида при нашите заможни хора? - се обърна той към жена си – Но кои са те? Та не са ли същите тия, при които става и толкова години все гладуваме? Аз ей сега ще отида при тех, ще ги моля, ще плача само и само да ми дадат работа. Аз всеки ден им се моля и се едно и също чувам от техните сладки уста, тъмни с жлъчки „На драго сърце бихме ти услужили ,дедо Иване, то на виж нема никаква работа“. Казва ти туй и веднага те напуска, отиват си, а ти постоиш постоиш като псе пред касапница, наведеш глава и отминеш „Нема и нема“. Аз да зная кой първи е изрекъл тая дума, не майка, не баща, а самия Създател да беше на света и него бих го убил, бих го унищожил. Не би ми трепнало окото, с собствени ръце бих го заровил сред земния огън, там дето, казват че всичко се обръщало на течност, там дето златото и ръждата, среброто и желязото, там дето скъпоценното и антиценното еднакво се ценят и уважават и презират от земния огън... О, на мен не ми трябва много. Аз искам малко. Не ми трябва милиони левове, глупавото и отвратителното разкошество, ниското развратничество. Не! Не! Мен ми трябва малко, колкото да пълни днес за утре. Аз мразя лукавството ляната завист, подлостта. Аз обичам трудът, честността, справедливостта и ето защо аз искам да замина за София. Аз отивам заради вас чеда мои. Аз нема да ви забравя. Позволете на вашия баща, съпруг да отиде заради вас, далеч от вас – задъхан той спря, а порой сълзи се стекоха вече от неговите бузи.

- Татко, недей плачи. Животът на честните хора е такъв, ала това не ще е задълго. Аз нема да ти добротя залини. Там в София, ти не само може би ще осигуриш нашата прехрана, но и друго – живота там е пълен с борби. Нали четеш писмата на Йосифа. Как хубаво пише той за живота на ония хора които ся бедни като нас и как живеел. Отиди – говореше разгорещено Надежда на своя баща и по нейното лице трепна струя от радостни тръпки, и осени нейните бледи устни, а луната, мълчаливобледата луна, вечно скитаща из призорни небеса, сама самичса спря между звезди, пропускаше своите лъчи през безлистните клони на дърветата, които проникваха през счупения прозорец. Едни от лъчите

огреваха русата ѝ коса, която хвърляше чаровни оттенъци върху неогрената половина на нейното лице, а други от лъчите пълнеха стаята с бледа синкава светлина, в която отколе беше изгаснало кандилцето.

- Да върви – рече Павел и стана.

Станаха Мария и Иван.

- Надя, прощавай – и той подаде ръка.

- Прощавай – отвърна тя – Поздрави леля Катя и Йосифа, когато му пишеш. аз често имам от него писма. Ех... - и въздъхна тя изтежко, обори глава върху сламената възглавница, а Мария и Иван изпроводиха надалеч, надалеч Павля...

Ноща вече се разпращаваше. Там още далеч от планинските върхове, румената зора се появяваше...

* *

*

Преди 10 месеца!

Тогава Надежда беше гиздава, здрава, синеока русокоса мома – работничка в една от най новите фабрики, застроена преди две години от гдето неусетно, бавно ала сигурно тя взе като награда за своя честен и усърден труд туберкулозния бацил, когото настани на топло в своите млади, буйни, детски гърди.

Преди 10 месеца. Само преди 10 месеца.

Беше нощ... тиха прекрасна от топлите пролетни нощи...

Звездичките сияно трептяха, движейки се из яркосиния простор, секаш като че ли отиваха на годявка, на некая от своите дружки, а Венера надвесена над хоризонта пращаше последни поздрави към тях и като че ли им завиждаше за тържеството което готвеха те. Прощаваше се и тя и обидено мигаше, секаш като че ли искаше и тя да биде. Сред онова дивно хоро което скоро ще се извие, сред необятен дивен шир под слухозвучните форми на небесните ангели. А там доле в полето, похванало в приятна мека, ярка тъма, в бели премени чаровни самодиви с лаврови ореоли, накичени руси коси, пееха песни в омая. По нататък малката рекичка

тихо шумулеше покрай своите ниски брегове ухилени, и тънка медночервена ракета, а тук таме в пресъние славеите в своите сладки трели приставиха мили дружки, и благоуханните цветя, като очаровани от дивните песни, събираха своите листенца. Навеждайки бавно, бавно, унесени в сън, красивоцветни венчета, дишейки ненаситно небесната бисерна росица.

В тая прекрасна пролетна нощ, сам самички, сред благофейното поле, там под техния напев на полската рекичка вървеха един до друг Надежда и Йосиф – сина на Павел Семин. Красив момък с бащино симпатично чело над което се спускаха на дребни къдрици светло-кестеняви коси. Из самотното вълшебно поле, двамата – Надежда и Йосиф вървеха тъжно.

- Ех... - въздъхна изтежко най-после Йосиф и добави – Надя, любов моя, о каква вълшебна тишина.

- Да, Йоско мой... - добави тя опиянена от блажените чувства когато Йосиф сложи върху нейните младенчески разформени аленокървави устни огнена целувка.

И впиха те устни в устни, пренасяйки се сред необятното внимание на лазура.

Тишина.

И сред царствена тишина от близката добрава се чу славей глас, изви се в дивна трел.

- Надя, чувай ли как пее славея?

- Да. - блажено късо отвърна тя.

- Как чудно пее той.

- Да.

- Защо и ние не сме като птичките... Аз цела нощ ще пея... ще пея дор зората се зазори, дор златотъкана руменина от там далеч зад хоризонта се покаже. - шепнеше той мечтателно Йосиф и бавно, бавно препасваше по нежната, млада трепереща тревица с Надежда, а подир леко неусетно веше вплитайки русите надеждени коси около раменете на Йосифа. Сияйната луна, вдигайки зад планинския хребет крадешком ги дебнеше пращайки своите златни лъчи що милваха златисти коси. И унесени в забрава, вървейки бавно върху росната трева, Йосиф продължаваше да

пее, ала се по тъжно и по тъжно. Защо и ние не сме като птичките, та свободно да си хвъркаме по света и вечер на вейка листозелена да се приспиваме с песни на любовта... О, в нас хората що има нещо по благородно отколкото у тех? Дали в съжителство. Па къде тая неспокоист в птиците, едни да работят, а други да се ползват по три да имат. Па коя птичка е умрела от глад, пред очите на своите дружки, когато те имат какво да ядат? Не... Не... Нема това у тех, Надя, мила Надя. У тех има само любов... любов – и той страстно впи в нейни устни своите, Луната туку що изплува над хоризонта и хвърли пълна ярка светлина наоколо им.

Трепнаха те, спогледаха се уплашено, мислейки че некой ги дебне с горящ факел в ръка, ала щом видеха златната луна, усмивка осени техните лица и тръгнаха отново по сочната трева. Но тъжно вървеше Йосиф, скрита тъга късаше неговото сърце. Тъжна беше и Надежда. Тя знаеше неговата тъга.

И тук сред това вълшебно поле, почувствуваха само за миг това блаженство, те пак бежа тъжни. Тъгата като прозрачно крило прекриваше любящите им сърца и давайки им да чувствуват всичката чаровност на пролетта на младостта, не ги оставяше, не ги напускаше, а скришом от време на време заставаха с всичкия си ужас сред тук.

- Ех... - въздъхна Йосиф неловко, изтежко и добави с боледистност – Надя, Надя, след два дена аз ще бъда далеч от теб, там дето ще убия най светлите дни от моя живот. Там... Там. Надя... там. В... казарм... и последната му дума заглъхна, замре, секаш че ли това беше дума произнесена от смъртноранен човек.

- - Йоско, недей се отчайвай. Идеалът кот вдъхна ти в мен, нека ти бъде подкрепа там. Живей с моята любов, живей с нашия идеал и ти леко ще прекараш тия черни дни – тия две години. Нали бъдещето е в нашите ръце. Нали чрез нашия светъл идеал ние държим бъдещето в нашите ръце.

- Две години... Две години... Каква пропаст... Каква бездна... Може ли... Може ли. Надя... Ах, Надя... О, смъртни тръпки ме побиват при мисълта, че само след два дена... само след два дена, моята свобода ще бъде робиня на палачите... Ах... - и той сложи

целувка върху нежните устни, а сълзи като росни капки върху млади листца оресиха бледното надино лице...

-.-

Те крачеха сега по сочната трева, която като зелен голем кеневир покриваше просторното поле. Далеч, далеч зад тях оставаше безгрижно шумещата рекичка, а градът се по близо и по близо се изпречваше срещу им – шумелил, тъмнесил. Смех, замрел смех на морни хора – долиташе, а мълчеливобледата луна, се по високо и по високо се издигаше кред лазур, следейки любящите, но натъжени от тъга сърца...

-.-

След два дена Йосиф замина за София войник.

* *

*

Една сутрин, в тъмни зори, гъста сива мъгла беше обхванала планинските върхове, а човек, полупрегръбен, обрасъл в току що побелела брада и торбичка през рамене с крива бодлива тояжка с впит, блуждаещ поглед в намрежена далгина, вървеше по пътя що водеше към София.

Това беше Иван, бащата на Надежда, мъжът на Мария. От тогава от този ден се биха минали вече няколко месеца. Сега той живееше сред шумната столица, при нов непознат свет, многохиледен свет. Живееше той далеч от своето семейство, далеч от своята първа рожба, далеч от любима жена, от мили рожби, от приятели, роднини – далеч от тези и които по некога делеше своите скърби и ядове; Живееше сега той сред нови другари и щастлив беше с тях. Ала постоянно неспокойно, винаги печален, угрижен, замислен, той вървеше, живееше с мисълта „какво прави неговото семейство? Как е Надежда?“. И често пъти когато оставаше самичък, вървейки прегръбен под тежета на некой товар, тогава

той се спираше до някое дърво, облягаше се о него, и мислено се пренасяше далеч, далеч през полета, долини планини и реки – там при своето семейство, сълзите бликваха из хлътналите очи и се спускаха без шум, върху изнемощели бледи бузи, а сетне по отпочинал от тежкото бреме, наново закрачваше из широките многохилядни софийски улици. Той беше хамалин.

Слугувал от малък на хората, слугуваше и сега на старини.

Така тук в София, той изкарваше сравнително в родния си град повечко средства за живот и прашайки често на своето семейство. Черни медни гологони, увити грижейво в малки вързопчета; почнаха да се намират из неговите джобове. Щастлив за минутка е той...

Една вечер, това се случи през декември. Ветрове силно, зловещо духаше, вледенените дребносинкави снежинки се вливаха в омръзнатата земя, които подети от вихъра се повдигаха в снежен плен и засипваха, въвираха се в прихождащите.

Гарваните, прелитайки от клон на клон, от зграда на зграда зловещо грачеха, дирейки място, послон, да се укрият от бесния вихър, а беслистните голи акации, премръзнали, пръщяха, уговайки се една друга. Електрическите лампи създали своя атмосфера в снежния прах, мъждиво светеха.

Иван превит от студ, вкочанен, бавно престъпваше из цяла тъмна улица. Спре се той пред една ниска, мрачна къщурка. С премръзнали, вкочанени ръце изтежко той наблегна върху вратата и отвори и влезе в своята стаичка.

Счупена ламбичка окачена на стената мъждиво светеше. До малка масичка унесен в книга седеше неговия другар Владимир – млад 18-20 годишно момче.

Владимир бързо стана, посрещна Ивана, като изтежко поемаше задушния въздух, едвам държащ се на крака.

- Ех, че студено, чадо мое. - през зъби процеди Иван, който седна върху столчето, увирайки се около полузагасената печка.

Долнокачествените въглища мъчно горейки, издаваха смрадно задушена миризма, та често Иван и Владимир, биваха принудени да отварят прозорците или никак да некладат печката, а от

собственото сидихание да стоплят на малката стаичка атмосферата.

- Студено, студено, чадое мое, крачка човек не може да пристъпи на вън без да не спре – говореше Иван. Той с особена радост назоваваше Владимир с името „мое чадое“, а Владимир беше сирак. Не помнеше нито баща, нито майка и как мило и драго му беше когато Иван се обръщаше към него.

- Мое чадое...

- Да, много студено е, мой дедо тази нощ. – отговори той, Владимир.

- Не помня такъв студ, Хем студ, наистина студ, не се шегува зимата... - говореше Иван, триейки костеливите си ръце – не помна в живота си подобен студ. Тежко и горко оногува, който нема нито хлеб, нито дърва. Ех, чедое мое – с тежка въздишка, спомняйки си за своето семейство, тъжно клатейки глава, продължи Иван:

- Жена и деца съм оставил без троха хлеб и клечка дървче. Кой знае как са те – и сълзи нахлуха в хлътналите очи.

- Дядо мой, не плачи. Може би некой ден и на нас ще се усмихне щастие, може би и ние ще заживеем както се живее.

- Да! Чадое мое, но кога, кога ще бъде това? Кога ще доде този ден?

- Ще бъде некой ден. Тогава и ние ще бъдем сити, весели, радостни. Ех, мой дедо, аз зная че не аз, че не ти сме виновни за нашето нещастие. Ти добре виждаш, че нашия труд, нашия непосилен труд, че нашите безпокойства, лишения, служат като кърмиле, от което се кърмят много малко хора, живейки си в щастие, в радост. Но, дедо, това кърмиле вервай, от ден на ден се изчерпва, намалява и не е далеч дена когато то ще обезкърме. И тогава именно, брат срещу брат ще се подигне и ще стане нещо нещо страшно, небивало в човешкия живот.

- Ех, чадое мое, време е още далеч, много далеч. Аз още от ранни младини го очаквам, а то се не идва. И дали ще доде некога, мое дете, мое чадое!

- Ще дойде, мой дедо, този ден ще дойде, защото трябва да дойде. Така ни говори самия живот. Но вгледай се добре, вслушай се в неговия глас и ти ще чуеш как живота говори. О, мой дядо, живота много ясно говори. И говори той, говори високо, ясно и

строго. „Справедливост, Справедливост, Истина и Любов помежду вас възцарете, о хора.“. Така говори животът, дедо мой, така казва и предрича борба, страшна, грозна, небивала борба, за да възтържествува справедливостта, истината, любовта. За да възцари мирът. Ех, дедо, дедо мой, нима днес това е справедливост. Ти на стари години да ходиш по чужбина, да скиташ немил недраг, далеч от жена, далеч от рожби мили, скъпи, още повече оставил болна девойка? Нима за нас, ние които даваме живот на всички, нема лекари които безплатно да преглеждат нашите майки, бащи, братя и сестри, нашите рожби. Нима за нас нема безплатни лекарства, болници, легла, храна. За нас, ни които даваме живот на всичко, без живот ли би требвало да сме?!

Али тия великолепни палати, що стърчат ней там сред столицата, грамадни къщищо издигат се дори в сините небеса, разкошно уредени, потънали в мека синкава светлина, нима би имало нужда от всичко това, когато ни сврени тук из бордей гинем опи сраден пушеш. Нима не се чуват жалките писъци на клетите вдовици, на бедните сираци. За тех нема ли коричка хлебец, изкрица огнец. - продължаваше да говори Владимир. Гласът му беше нервен буен, отначало, а по сетне той утихна и спокойно, без жестикулации, проникнат от истината и от великата тайна скрита в битието, що в скоро бъдеще ще се отри и възтържествува, разправяше медено и мелодично. Иван, слушайки га, в душата му се будеха спомени от рано детство и той възмечта да бъде млад, надъхан с идеи живейки сред младежи по душа, човеци; мечтател, борещ за светла бъднина, а вихърът от вън злобно виеше, реката в прихмех оплакваше некое вкочанено сираче, или измръзнала сирота, свита до некой ъгъл протегнала ръка за милостиня.

- Ех, дедо, дедо мой, аз млад съм още, а какво ли не съм препатил, какво ли е е видела моята глава и защо ли толкова рано, вече бели косми тук таме се подават. Останах сирак, млад сирак, баща и майка не зная. Зная само едно – 4-5 годишно дете бех тогава и ходех аз с един слеп старик от врата на врата, събирайки остатъци от трапези. С тояжка или за ръка аз водех този старец. Той беше слеп. Него аз знаех за мой баща, за моя майка. Един

той, слеп изнемощял беше моя баща и моя майка. Ах, де го той, где? Понекога ние стоехме край черковната врата, той протегнал ръце сухи, чакаше милостиня, докато черквата се изпразни... Но един ден, това беше такъв зимен ден, каквато е тази нощ, ветърът пищеше така силно и вихрено беше както сега, мразът щипеше нашите уши, вкочаняваше голите ни меса. Цел ден ходихме и нищо не ни дариха, а на места дори ни хулеха и ни се заканваха, това го помня като сега и ще го помня дор искрец живот в мен искри. Бехме премръзнали. Късно през ноща се прибрахме у дома, в схлупена барака. В газеничето нямаше нито капка светило, нито искрица огнец в пробитото мангалче, нито трохица хлеб в торбичката. От студ вкочанени легнахме един до друг... Ех... И ужас, дедо мой, ужас, когато на сутринта в ранни зори се пробудих, станах, стареца – моя май, моя баща, превит на две, беше студен като лед, с изцъклени очи, устремени не ще в ледената атмосфера. Ах! Тия очи, тия изцъклени очи как гледаха тогаз. О, вервай и сега гледат се още така, страшно загадъчно; Тез бисери... Ах. И от тогава, сам самичък, аз израснах в този свет, сам самичък сред толкова хора. Утруден, ден и нощ аз работех за парче хлебец и кът подслон, где завивка где без покривка. От град на град, от село през село. Познавам обширния свет. И ето ме тук от няколко месеца в столицата на България, моето мило отечество, роден тук, ала израсъл без милувки и целувки, под гнета на тежкия труд. Ех, дедо, дедо, такъв е нашия живот – мрачен тежък утруден. И всичко това като си помисля че е минало през моите 20 години, о, иде ми ужасна мисъл, да имам сила, бих всичко сринал в един миг и бих създал нов свет, нови хора – човеци, между които да живее щастието и братството.

- Ех, чадо мое, къде тая сила у човека... И аз бих искал и един замах да срина всичко до основите, и да създам нов свет, нов живот, човеци – но, ни сме слаби, слаби!

- Не, дедо мой, не, ние не сме слаби! Това, което отделния човек, аз, ти, които и да било друг, не можем да стори, самички, ще го направим аз, ти, всички, щом се сдружим. Наистина бавно у човека се пробужда знанието, мъчно човек обиква истината, но

веднъж човек озарен от нейните лъчи, проникнат от любов към нея, той нестрашимо върви се напред и напред. За него няма пречки, трудности и лишения, защото именно в тях той сеца най-големата радост, щастие. Зората на истината вече проблесква през мрачния хоризонт на заблудението. Хората се пробуждат от дълбокия сън, в който от векове са приспивани. И не е далеч времето когато до вчерашни роб ще нададе силен зов. Зов на отмъщение, на разплата. - С висок и заканителен глас рече Владимир, а в това време вихъра изпище край прозореца.

Чу се гмерса песен и утихна.

Изви наново вихъра вой страшен и донесе шум, глъчка весели гласове. Иван и Владимир се вслушаха. Песента ставаше по ясна. Веселите гласове се усилваха и не след много, вратите на стаичката в която живеяха двамата другари се отвори, на която се показаха няколко младежи.

- Здравейте, другари.

- Здравейте. - отвърна им Владимир.

- Добре дошли. - добави Иван.

- Добър вечер.

- Добър вечер.

- Заповядайте, елате, седнете, млади, мили момци. - говореше Иван, като скочи от стола, и весело пъргаво се раздвижи, секаш младините у него се възвърнаха в този момент.

- Другари - говореше един от дошлите младежи, който подаваше дружелюбно ръце към Иван и Владимир - да вървим! Наистина малко късно, ала се така не е късно.

- Где? - попита Иван.

- На вечеринка, дедо. - обади се Владимир - аз забравих да ти обадя, като ти доде. Тази вечер имаме вечеринка, другарска среща в нашия дом.

- Да вървим. - додаде друг.

- Да вървим, времето минава. Часът е вече 9. Скоро ще захване. Чудесна сказка има тази вечер.

- Деца мои - обади се Иван - Прощавайте, аз не ще мога да дойда. Оставете мен стария.

- О, не, не, дедо, и ти ще дойдеш. Ела с нас, между нас има много по стари от теб, но секаш са като нас млади, живи пъргави, засмени. Да ти е мило да гледаш на техните побелели власи. Хей, до самите им рамене са достигнали – обади се трети.

- Дедо, ела, ела виж как живеем и ни бедните презрените, нахоканите, гладните, неадните – каза Владимир.

- Чадо мое, остави мен стареца, какво ще прося – настояваше на своето Иван, ала секаш неговите думи звучеха:

- Аз не ща, но ще дода. Езикът не иска, но душата, сърцето искаше. Вземете ме.

- Хайде, дедо, хайде – добави Владимир, и наметна върху му своята пелерина; а Иван без да укаже никаква съпротива тръгна. Късно през ноща, песни огласиха далечния квартал.

Ветърът пицеше, а Владимир хванал под ръка Иван, под гъста пелерина вървеха мълчешката, сияющи от радост и възторг от новия живот що пълнеше гърди, а младежите се по силно и по горещо пееха песента, под която буйно кръвта в младешките гърди играеше...

* *

*

... Ден из ден минаваха.

Надежда лежеше болна, от ден из ден по тежко.

Баща ѝ далеч от нея, далеч от семейството, прегърбен от изнурен товар сновеше из софийските улици, а Йосиф сред множество войници постоянно неспокоен, беше унил, наскърбен и от как е войник, той вече на няколко пъти ходи при своята Надя...

След вихрена зима иде пролет.

Хей полетата наново се беха покрили с зелена креха тревица. И тогава когато дърветата едва що укичени с млади, малки зелени листенца и ниявта покрити с ниски буйни житца, а тук таме измежду тях в полетата се белееше разцъфнала слива или търнинка между клоните на които се гушкаха старите познайници мили гости – малките славеи, дошли от топла страна, пеейки ненаситно от рана сутрин до късна нощ; а в сините небеса цел орляк от лястовички

църтат песни за пролета, карайки всичко да усеща младостта.

В тия дни когато слънцето и мило и леко трептящо изплуваше над хоризонта в пурпурна трептина, огревайки с своите лъчи кристалната росичка, която като дребен маргарит блестеше върху крехката тревица, а вечер когато се надвесваше над запад изпълнено с живот, пращайки последни поздравии за лека нощ, захождаше бавно, бавно.

Тогава в един от тия дни Йосиф получи писмо от Надежда. Смъртна бледност покри лицето му. Тутак си той, напусна незабелязано казармата, през полето и пое една малка тесна уличка. Той отиде в къщата на Иван, ала Иван не беше там. За минутка Йосиф се замисли и прошепна:

- Той е на гарата – и погледна часовника – Конвенционалният влак не е пристигнал.

И той се упъти към гарата, намери Иван отпред до един железен стълб, свил ръце като молящ християнин, взорем очи нещо из изгубената от дим безкрайност в които едвам прозираха старопланинските върхове, а от там нещо от далеч секаш долиташе скръбната песен на Мургаши планина.

- Где тук ли си? - рече Йосиф.

- Да! - обади се сонато Иван.

- Аз те търсих у дома?

- Защо, синко? - бързо, уплашено замига Иван, като впи плахо очи в Йосиф, секаш прозираше некая ужасна тайна.

- Аз отивам у дома. Имам отпуска!

- Дома ли? - запита студено Иван.

- Да! Хайде да вървим заедно.

Иван се замисли и сетне шепнешком, секаш през сълзи прошепна:

- Как да отида, Йоско, когато толкова пари требват. Искам. Искам да отида, но кога. Или не, нема да отида. На вземи това и дай го дома. Той бръкна в джоба си и извади едно вързопче и го подаде на Йосифа.

- Дай това в къщи и поздравии всички. Аз съм добре и им кажи, ще работя дор сили крепат снага и крака. Нема да ги забравя. Важи как е Надя.

Йосиф взе вързопчето па по мисли за миг дали да покаже писмото от Надежда, ала почувствал се безсилен и не го показва, а почна с заобикалки да го уверява да заминат заедно още сега, но Иван отвърна:

- Ех, синко, сега в тия дни работата е най усилена. Вервам ще падне некая друга пара, а това каква голема помощ е за в къщи – или не за Надя, за Надя ще бъде благодат. Йосифчо, ти ще се върнеш дома, знай това добре, но ето още едно мое задължение. Пиши веднага как е Надежда. Скоро от дома нема никакво писмо. Колко дена имаш отпуска?

Йосиф за момент се стресна, замисли, па отвърна:

- Десет дена.

Излъга той за да не хвърли съмнение у Ивана иначе требваше да каже самата истина за писмото що бе получил бе днес, а това бе равносилно като гръм от небе да падне върху Ивана.

- Десет дена. - повтори още веднаж очудено възрадно – десет дена, много добре.

- Вардааа... чу се силен глас зад тех и тежък олнибус, пълен с пощенски пакети, карани от двама преносвачи бавно, бавно отмина.

Звънеца удари вече трети.

- Сбогом, дядо. - набързо и с тъга подаде Йосиф ръка Ивану.

- Къде отиваш Йосифе? - стреснато, секаш се пробуждаше от сън, запита Иван.

- Отивам, влака заминава!

Иван побледне и за миг помисли да се качи с Йосифа, а влака приближаваше вече. Той се затече, направи няколко крачки и се вгледа след влака.

Вперил очи втренчено той гледаше, гледаше и като че ли нищо не виждаше. Гледа той тъпо безчувствено в мрачната, сива непрогледна мъгла – дим на отминалия трен – Сън – И той се моли да си спомни где се намира. Дали из мрачно непрогледната стая в кревата или летящ из бездната на некая пропаст, а трена се по далече и по далече бяга из просторното поле, летящ като некой бесен вихър без пречка, свободен, а Иван стоеше сред перона на

гарата и се така тъпо и безчувствено гледаше в сивата непрогледна мъгла – дим що влака оставаше след себе си и гледайки така тъжно, болезнено, през ума му, като на кинематографическа нишка се нижеха картините на неговия живот, от рано детство, дори до днес, което като откъснато облаче се губеше сред синевата на небесата. И той си спомни как беше останал сирак немил недраг, несретник, далеч, лишен от горещи майчини милувки, сред зимни вихрове, през кална, кишевата неприветлива есен, сред горещо лето и прохладна, чаровно роскошна пролет, той е се един и същ: тъжен, изруган, треперящ, гладен, жаден, наруган, прогонен с наведена глава – ту тука на едни врата, ту там на други. Слугуваше той ден и нощ, нощ и ден, и така с болка в сърце, с ранена душа той усещаше как младост и сила, здраве и красота минаваха и отминаваха. И ето един ден той се усети вече стар, без да е видел младост. Всеки му немил, недраг – слугуваше той на всички. Слуга сам на себе си не бе. А как му се искаше тогава когато, той почувствува че се още е млад, поне за миг да послугува на себе си. Но... И той вижда пред себе си своята дъщеря, своята. Мила Надя и впи в нея жадни очи, гледа и не може да я познае: отпаднала, с бръчки на лице, вхлътнали очи, едвам дишаща, тя пристъпва подкрепяна от жена, също такава слаба, бледа, испита с очи подпухнали от беснение. И гледа се те тримата очудено, страшно, плахо. И чува се вик, слаб, сърцерадирателен сред опустелия перон, и с протегнати ръце Иван се хвърля в обятията на своята жена, своето дете, и, о, ужас той прегръща студения стълб. Той се сети. Поогледа се и мисли да бяга, ала ето на среща му се показва една група негови другари, преносвачи.

Те беха пияни, и като се блекоха подхвърляха си обидни заядливи шеги, мъчейки се поне по изкуствен начин да си сдадат усмивка на лицето, ала много грозно изкривяваше тя безкръвните им, черни лица. Тази усмивка бе далеч от оная мила, игрива усмивка, която некога още когато като деца на майчината цица са сукали топло мляко.

- Хей, Иване, дедо Иване – обади се един из между тях, като изнтежко повлече левият си долен крак.

- За какво си се домислил, хей бе старик? – добави втори.

- Падна ли, падна ли нещо. Ха, а? - добави и трети.

Иван се сепна като попарен и немо поклати глава, в смисъл на отрицание.

- Лошо, лошо, братя. Толкова свет се проточи, а сетне пари нема кой да ти даде. Никой не си дава багажа! Всички хамали кат нас. Безобразие. - викаше и натякваше един от тех.

- То се е видело че нема. Ще настане плач и ридание по израилската зема, чувал съм да говорят, ала като че ли при нас ще стане. Ех, пусто лошо време. Гладни години...

- Не плачете братя, Сега инте... нте... рнационала обади се наново, ще се падне, поне за капа ракия сладка.

И наистина Интернационала пристигаше. *

Хамалите се раздвижиха.

Гарата се изпълни с хора, а сетне полека полека пак се изпразни, опустя, стоеше само Иван се така, нем, бледен, с изътак поглед впит не ще далечкъм обширното поле, там далеч в далечината към където занима влака.

- Хамал! - обади се от близо до него един висок, елегантно облечен, с възвити красиви малки гъсти мустачки и с питане на очите, млад господин.

- Хамал – повтори той – едно куфарче.

Иван трепна замисли се за миг и с жадност и ловкост сграби куфарчето и тръгна след момъка, прегърбен.

И вървейки така Иван си спомни за Йосифа, който седнал в стола на купето, нетърпеливо болно следеше как дърветата, телеграфните стълбове оставаха след него, а полетата и планините се сгритеха, унесени в захлас играеха секаш дивен танц, под звуците на вълшебна музика. Изведнъж пред него се мерна малка къщурка, кантонче, познати върхове, а хей от там далеч се долавя вече и сив дълъг пушек, сетне комина високо. Това е фабриката, това е неговото родно градче. И трепна той, сърцето му заби, секаш ще изхвъркне из гърдите. А там, хей на отсрещния баир се показа и казармата. Влака извири продължително, отчетливо. Спре, а Йосиф слезна и тръгна из пътя за в къщи блед, умислен с наведена

глава.

- Хей, войнико! - дрезгаво извика некой.

Йосиф трепна и вдигна глава и срещна избледен проникателно острия поглед на офицер.

- Какво желаете г-н Полковник? - добави Йосиф, удрайки изтежко десния си крак до левия, отдавайки чест.

- Ти войник ли си?

- Тъй верно, г-н Полковник – отчетно, ясно високо отвърна Йосиф

- Ъ... - провлачено, произнесе полковника – войник така ли ходи?

- Съвсем не така, г-н Полковник.

- Върви! - строго и наперено заповяда офицера и промърмори нещо из под дебелиите вежди, обрасли в гъсти руси косми.

- Слушам, г-н Полковник.

- Върви – повторно и по строго добави офицера и не забравй че си български войник, сволач.

Йосиф пламна в огън, спре се за миг. Кръв нахлу в очите му, притъмне му; и ето че си спомни за Надежда, за своята „Надя“, за която беше дошел. Спомни си и с бързи крачки наново поде пътя като изпъжка изтежко. Глухо, сърцераздирателно „Ах“ се откъсна из неговите гърди и замре върху побледнелите му устни.

Вървейки така, той неусетно беше вече стигнал до къщата на Ивана. Неколко, само неколко крачки го делат от нея, от къщата или не, не от Надя, от неговата мила Надя. Сърцето му биеше, ще се пръсне, ще изхвъркне! Той се спира, спира се и пристъпва, пристъпва и се спира, а на среща му стои жена, плаха, бледа, гледайки го немо, с отворени уста, неусетно вик да нададе.

- Добър ден. – едвам чуто прошепна Йосиф.

- Добър. - отговори му тя и спря, а сълзи изпълниха угаснали, увехнали очи и с протегнали ръце тя прегърна Йосифа и ридаеше. Ридаеше и той. Ридаеха двамата и смъртно пристъпиха към къщата, прозорците на която беха покрити с пердета, и спрели се пред прага ридаеха и стоеха.

- Стига толкова, лелю Марио – и пристъпи той прага, влезе вътре, спре се за миг, а Мария стоеше смъртно вцепенена, секаш уплашена от вълн, стоеше и не смееше да влезне.

- Надя..., здравей...

- Здравей, Йосифе – отвърна, тя секаш не е болна, и усмивка радостно осени нейните усни, а руменина заигра по нейните бузи. „Каква душа“ помисли Йосифа и пристъпи тежко, подавайки ръка, като повтори още веднъж с по голема самоувереност:

- Здравей, Надя.

- Здравей Йосифа, по бодро и по живо отвърна тя и се опита да се дигне, ала бесилна тя само се помести на леглото без да може да се изправи на крака. Тя седна, сияюща, възраждана.

Здрависаха се и впиха очи един в друг.

Гледаха се така само миг. Надя се усмихна. Усмивката ѝ беше тъжна, скръбна, макар да правеше усилие весело да се усмихне. Тя тихо зарони сълзи. Заплака и Йосиф.

- Надя, недей плака.

Той държеше нежната ръка в своята.

- Йосиф, али ти защо плачеш?

- Ех, Надя, Надя.

В това време Надя се закашля. Силни остри звукове пронизваха нейните гърди. А Йосиф с болезнен поглед и затаен дъх гледаше как парчета се късаха от нейните дробове; как миг след миг нейните дробове ставаха се по малки и по малки, как и без това обезкървеното лице ставаше се по бледо, по тъмно. И тази печална гледка усилваше неговите сълзи. Той плачеше сега като малко дете.

- Йосифе, стига плака.

Сконфузен от този благ намек на Надя, той спре.

Надя хвърли поглед към Йосифа. Погледът ѝ беше слаб, неиздържан, клепачите скоро се уморяваха, затрепваха и болезнено прикриваха небесносините ѝ очи, в дълбочината на които се още се четеше едвам забележена искрица на живот, всичко останало говореше за приближаващата, неминуема смърт. Вратите се отвориха. Мария се показа едвам сега при тях, след като дълго беше плакала навън. Пресилено тя се усмихна и запита Йосиф:

- Виждал ли си Ивана, как е той?

- Добре е той, ето праща малко пари. - и той подаде малкото вързопче, което Иван му беше дал на тръгване.

Мария взе вързопчето, а Надя слабо отвори очи, дишайки дълбоко и често; задушавана от струите на въздуха които поемаше. Отслабнала съвсем, тя едвам се повдигаше обръщайки се едвам ту на едната ту на другата страна. Лежаща повече на едната страна, тази страна беше посинела. Там тръвта свободно не циркулираше и както растение лишено от слънчеви зари, сложено в тъмно влажно място, бледно увехва и загива, така и кръвта в тия места беше променила своя цвет.

- Майко, - с слаб глас тя се обади – малко студена пресна вода.

Мария тутакси взе малката стомничка и се затече на вън през двора, към чешмата която не беше далеч от техната къща, а Йосиф като огледа няколко празни лимонадени шишета на прозореца, искаше да я пита нещо, когато тя отвърна наново очите си и хвърли поглед в него. Йосиф изтръпна. Този поглед беше поглед на последни усилия, поглед на много блажени минути на пламена любов. Надя надигна ръка, бледа безпомощна ръка и я сложи върху неговите. Йосиф инстинктивно се надвеси. Наново тя повдигна ръката си и така лежаща я сложи върху неговото рамо.

- Драги, скоро скоро ще умра.

- Не. Не, Надя, ти нема да умреш – и той впи устни в нейните, а тя жадно прие целувката му.

Обмаляла, унесена в блаженство, може би последни минути на последно блаженство, ръката ѝ увисна, смъртна бледност покри лицето ѝ.

Йосиф се стресна уплашен.

- Надя, Надя, какво ти стана?

Тя мълчеше. Уплашен той взе чашката с вода и поръси бледо смъртното ѝ чело, засенено от тънки руси плитки.

Надя трепна, отвори посинели клепачи из които се показаха възродени поглед на сините ѝ очи.

- Драги, Йоско ще умра.

- Не. Не, Надя, ти нема да умреш.

- Ще умра... аз чувствавам... усещам...

- На кого ме оставяш, Надя? Ах, Надя?

- Йоско много девици има като мен нещастни. Работи за тех. Служи на тех. Спаси тех. Аз отивам. Отивам с убеждението че ти ще се грижиш за хилядите наши братя и сестри, които изнемогват като нас, жертви ненавремени. Нали ти чрез своята любов, към мен, към нашите братя, към нашите сестри ме издигна до висотата, да обичам всички, да милея за всички. И чрез любов съм всички да бъдем щастливи. Ах Йоско, мой, недей се опитва. Недей плачи. Чрез жертви нали ние ще издигнем кумира на всеобщо блаженство. Нека моята смърт бъде гаранция за нашия идеал. Жертвите са хиляди.

- О, проклятие, мизерен живот – провикна се Йосиф.

- Не, Йосифе, мой възлюбени, ще дойде друг, по щастлив, по лъчезарен, като се ходи из цветя на светлината. Посочи този път на хилядите наши братя и сестри, тъй както го посочи и на мен. В това време майката се връщаше, тя влезе. След нея влезоха и двете по малки братчета на Надя, които щом съгледаха Йосифа, с присъщата на децата любов да обичат от сърце когото веднъж са обикнали, се хвърлиха върху му и овесиха с радостни викове на раменете му.

Но тъкмо сега когато децата потъваха в разгара на своята радост – стана нещо неочаквано, ужасно и страшно.

Тя с неземна радост изпълнени очи, тя гледаше как Йосиф се радваше на нейните братчета, и току що усмивка засеняваше нейните устни, изведнъж силно тя почна да кашля, замъчи се. Очите ѝ напиреха да изкоknат от орбитите, и кръвoble нейните устни. Тя примре. Майката нададе страшен писък, пискаха и децата, едното увиснало върху врата ѝ, а другото мушнало глава в полите ѝ.

Йосиф се замая, вкамени се за миг, но скоро подхвана Надя, издигна я и я сложи на другата страна, бършейки кръвта от нейните вече безкръвни сухи, напукани тънки усни.

Кръвта не течеше.

Мария, треперейки се доближи и почна да промива с току що донесената студена вода нейното бледно, но гордо и умно чело.

Надя тежко дишаше, склопила сини потъмнели клепачи, върху които дълбоко беше набелезена дебела бразда, черта от черна смърт. Това беха вече първите признаци на блископриближаващата се смърт.

Йосиф се доближи до Мария, прошепна нещо и излезе навън. Той отиваше за лекар. По пътя той се отби в телеграфическата станция и съобщи на Ивана, незабавно да тръгне.

Лекарът пристигна. Даде своите последни научни напътствания и си отиде.

Йосиф стоеше изправен до леглото на Надя и втренчено гледаше в нея. И гледайки така, погледат му се повече и повече проникваше в душата ѝ, в гърдите ѝ и пред него се откри една бездна. Той откри оная тайна, която диреше и която беше толкова ясна. Той виждаше сега как гърдите ѝ се подигаха и като че ли не беха жив организъм, а празнина, и това което крепеше живота, липсваше от там. Само едно малко смътно петно, което като сви откъслагено облак над хоризонта надничаше на едно от кюшетата на тази празнота.

„О! Това нима е нейния бел дроб? Тука нема живот!“, помисли той и костите му настръхнаха. Той пребледня, сърцето му се сви и тревожно заби. Неспokoйството едвам сега обхвана неговата душа.

Времето минаваше. Слънцето отдавна бе залезнало. Хладина лъхаше сред, а аромата на полски цветя подхванат от лекия ветрец се носеше отдалеч. Славейте радостно в усойте пееха предсъни песни за благат сън. Настана вечер, нощ. Селото потънало в ведрата тъма сладко спеше. Звездичките трепкаха бавно сияйно. Луната светеше тихо, ала мрачна едвам доловимо покриваше нейното светлосияйно лице. В стаята на Надя бледо мъждукаше слабата светлина на малката лампичка, в която се мяркаха настръхнали фигури.

Мария и Йосиф вперели очи в Надя, тревожно следеха всеко нейно конвулсивно движение, а малките ѝ братчета уплашено с затаен дъх стоеха до креватчето ѝ.

Надя тежко поемаше въздуха, тежко метайки се в безсъзнание.

Върху батистената блузичка личеха петна от още незасъхнала кръв. Из под разкопчаната блузичка се откриваха девствените й форми, лишени от жизнен сок.

Майката и бащата на Йосиф – Екатерина и Павел Селин беха тоже тук, често потъваха в сълзи.

Изведнъж, силен тревожен глас наруши смъртния въздух, царената тишина.

В конвулсивни движения, Надя започна да напруга слабите си мускули на своето тело и изпъшка:

- Ще умра.

Далеч нейде из тъмнината, летейки с светкавична бързина изпище трена.

- Татко, ела по скоро – викна тя, щом чу сигнала на машиниста.

- Надя...

- Йосифе – обади се тя и протегайки ръце овисна върху него, а Мария обляна в сълзи припадна в обятията на йосифовата майка. Некой похлопа на вратата. Павел отвори, Иван влезна.

Мария нададе вик.

Настана тишина.

Надя се сепна.

Йосиф се отрпна.

- Татко!

- Дъще, Надя, дете мое...

И пак настана тишина.

Сетне... сетне, децата писнаха в звучен хор...

* *

*

Беше зора. Руменотрептяща зора. Петлите пееха на разсъмване. Пееха и славеите, които с своите стрели пробуждаха природата от възлешбния сън в който морейей тъй благатко и сладко беше я приспал снощи...

Ето слънцето сияйно, изгрейно, оръсено от дребна маргаритна роса, сред пурпурна зарина се показа от там далеч из зад далечни

хоризонти и поляка бавно с лъчи сребристи зацелува редом планини и полета, долини и падини, миризливи ливади и секаш нашепваше за красив земен рай...

Лъчите вече надничаха и в малката стаичка, огревайки смъртнобледото лице на Надя. Отразено от него те огреха Йосиф и той трепна. Подигна очи и впи поглед в слънчевите зори, в слънцето, а сетне погледна на Надя и прошепна:

- О, Жертва, жертва, чрез жертви ние ще изградим храма на всеобщочовешкото блаженство.

И с нова сила, с ново вдъхновение, той впи поглед наново в надиното лице; което секаш сега не бе безжизнено, безкръвно а онова некогашното в игривите дни на техната любов, когато той й говореше за бъдещите дни, за семчовите бори, за безценната любов и унесен в неемни блаженства, той впи целувка в смъртните усни шепнейки:

- Жертва, Света жертва, Мила жертва.

*Сто години в семейния архив на фамилия Гоцеви, се съхраняваше ръкописа на последния написан от Христо Гоцев разказ „Мила Жертва“. Той е писан в продължение на 4 години, в периода 1910-1914 г. Днес той се съхранява в Народна библиотека „Детко Петров“, в Цариброд, Р. Сърбия, след като бе дарен от Мария Гоцева, пра-племенница на Христо Гоцев.

Съдържание

Христо Гоцев - Царибродският експресионист	стр. 7
Стихове и Проза	стр. 11
През шест квадратният прозорец	стр. 31
Ковачът	стр. 35
Една зимна нощ	стр. 41
Вдовица	стр. 45
Край река Сава	стр. 47
Мила жертва	стр. 53

Мария Гоцева е родена през 1976-та година, в гр. София, Р. България. Завършва Нов Български Университет, специалност "Журналистика", но любовта ѝ към писаното слово я отвежда в дебрите на PR-а. Още като студентка работи в рекламните отдели на радио "Класик ФМ" и радио "Веселина". През годините работи в сферата на корпоративния маркетинг и реклама. Навлиза в дербите на медийните комуникации като експерт PR и Комуникации в комедийния тв канал GTV и в телевизия Re:TV. Работи като freelancer експерт PR и Комуникации като по този начин се чувства свободна да експериментира с

различните направления в корпоративните комуникации.

Кореспондент от София е за интернет портал ФАР - <http://far.rs>, насочен към българското малцинство в Сърбия.

Мария Гоцева е наследник на една от най-старите царибродски фамилии "Гоцеви". Фамилната история започва още в средата на 19 век и е тясно обвързана с обществения, културен и политически живот на Цариброд. Ето защо създава сайта "Гоцеви от Цариброд" - www.gotzevi.com, за да покаже развитието на Цариброд през погледа на неговите жители, в рамките на повече от 100 години.

Съавтор е на проекта "Царибродският периодичен печат 1889-1919", в сътрудничество с виртуален музей "Цариброд" - <http://muzejcaribrod.blogspot.com>, кауза, която има за цел да осигури безплатен интернет достъп до царибродската периодика, излизала от Освобождението на България до предаването на Цариброд на Кралство на сърби, хървати и словенци през 1919-та. Този проект бе финансово подкрепен от Националният съвет на българското национално малцинство в Р. Сърбия. Той е представен в интернет портала ДА "Стари Цариброд".

Мария Гоцева развива интернет портала ДА "Стари Цариброд", където публикува и документи, книги, фотографии и лични спомени, свързани с историческото минало и с цел да предостави нови възможности за изучаване на битието и житието на царибродчани в различни направления - www.staricaribrod.org.

Автор е на дигиталната книга „Царибродският периодичен печат 1889-1919“, излязла през 2019 г.

София, 2020